

”TØR DU SYNGE DEN SANGEN FORTSATT?”

Bruk av sang og musikk i KRL-fag og skolehverdag

– en forskningsrapport

Av Hege Bjørnestøl Beckmann og Ingunn Folkestad
Breistein

1. Innledning	2
1.1. Presentasjon av og bakgrunn for prosjektet	2
1.2. KRL -05: Formålsparagraf og fritaksrett	3
1.3. Hva sier læreplanen KRL -05 om bruk av sang og musikk?	3
2. Teorier og problemstillinger	4
2.1. Teoretisk forankring	4
2.2. Prosjektets problemstillinger	5
3. Metode	6
3.1. En kvalitativ spørreundersøkelse	6
3.2. Intervjuguide – utarbeidelse og bruk	7
3.3. Kritisk blikk på vårt empiriske materiale	9
4. Bruk av sang og musikk i KRL-faget og religiøse sanger i skolehverdagen	10
4.1. Skolenes romløsninger og generell organisering av undervisningen	10
4.2. Bruk av sang og musikk i KRL-timene	11
4.2.1. Hvilke sanger brukes i KRL-timene?	11
4.2.2. Hvilke sanger brukes ikke lenger i KRL-timene?	12
4.2.3. Hvilke sanger fra andre religioner og livssyn brukes i KRL-timene?	15
4.3. Hvorfor bruker lærerne sang og musikk i KRL-timene?	16
4.4. Hvilke læremidler bruker lærerne?	17
4.5. Hvilken betydning har lærerens ferdigheter for bruk av sang og musikk i KRL?	18
5. Bruk av religiøs sang og musikk i skolehverdagen og ved skolens festmarkeringer	18
5.1. Religiøs sang og musikk i skolehverdagen	19
5.2. Religiøs sang og musikk ved skolens festmarkeringer	21
5.3. Sang og musikk ved julegudstjenestene	22
5.3.1. Innhold i julegudstjenesten	22
5.3.2. Fritak fra julegudstjenesten og alternative opplegg	24
6. Likheter og ulikheter mellom skolene	25
6.1. Landsens skoler	26
6.2. De bynære, flerkulturelle skolene	26
6.3. Bynære, homogene skoler	26
6.4. Oppsummering	27
7. Drøfting og oppsummering	27
7.1. Oppsummering: hva er våre funn?	27
7.2. Hvilket syn på sangen og musikkens plass i skolen gjenspeiles i vår undersøkelse?	28
7.3. Læreplan- oppfatning og hensikt	29
7.4. Kan vi tenke oss et KRL-fag uten sang og musikk?	30
8. Litteraturliste	31

1. Innledning

1.1. Presentasjon av og bakgrunn for prosjektet

Ja, det var etter L97, så sang man likevel litt, men så dukket det opp foreldre som sa: ja, men tør du synge den sangen? Så tenkte man at kanskje man skal la være med det, da, kanskje det ikke er så lurt.

Sitatet overfor er hentet fra et intervju med en lærer i KRL-faget på 4. trinn ved en skole i Vest-Agder. Høsten 2006 gjorde vi en kvalitativ spørreundersøkelse der vi intervjuet 12 lærere og 6 rektorer om bruk av sang og musikk i KRL-faget, om bruk av religiøse sanger i klassetrinnes skolehverdag, og ved skolens høytidsmarkeringer. I denne forskningsrapporten skal vi beskrive hvilke funn vi gjorde i vår undersøkelse ved seks grunnskoler i Vest-Agder.

Høsten 2005 ble bruk av sang og bønn i skolen debattert i landets medier som følge av den nye KRL-planen (KRL 05). Det ble stilt spørsmålsteget ved hvorvidt salmesang og bønn fortsatt skulle brukes i skolen, og hva som var tillatt i følge 2005-revisjonene av Opplæringsloven og KRL 05. Kunnskapsminister Øystein Djupedal vakte stor oppsikt da han i et intervju med avisen Verdens Gang 17.11.2005 uttalte at bordbønn ikke lenger var tillatt i norsk skole. Dette førte til en intens debatt i mediene der noen debattanter hevdet at bønn og salmesang ikke lenger skulle brukes i norsk skole, mens andre påstod at fortsatt bruk både av bordbønn og salmesang var tillatt. I kjølvannet av debatten vedtok bystyret i Kristiansand at det fortsatt skulle være lov å synge bordbønn i skolene i Kristiansand. Uenigheten som kom frem i debatten, samt uklare signaler om hva som var den riktige tolkningen hva som var tillatt og forbudt i følge KRL 05 og Opplæringsloven av 2005, var bakgrunnen for at vi ønsket å undersøke hvordan skolelærere og KRL-lærere ved skoler i Vest-Agder oppfattet KRL 05 og Opplæringsloven, og hvorvidt de hadde endret praksis med hensyn til bruk av sang og musikk i KRL-faget, i skolehverdagen og i skolens høytidsmarkeringer som følge av dette.

Bakgrunnen for debatten var endringer i KRL-faget som ble iverksatt etter at FNs menneskerettighetskomité hadde fremmet innvendinger mot faget i en uttalelse fra 3.11.2004. Komiteen mente at ordningen med delvis fritak i KRL-faget var i strid med foreldrenes frihet til å sørge for sine barns religiøse og moralske oppdragelse. Komiteen hadde blant annet fokusert på at enkelte aktiviteter i KRL-faget ikke bare var religionsundervisning, men kunne oppfattes som religionsutøvelse. Komiteen mente også at fritaksordningen ikke var praktiserbar fordi religionsorienteringen i faget i så liten grad var atskilt fra de deler av faget som kunne oppfattes som religionsutøvelse. Fra regjeringens side var et av tiltakene som ble iverksatt etter uttalelsen at læreplanen ble endret slik at det skulle bli et tydeligere skille mellom de elementer som kunne oppfattes som religionsutøvelse, og de elementer som ikke kunne det. Det ble også fremhevet at religionsutøvelse ikke skal være en del av KRL-faget eller skolens undervisning. Varierte og engasjerte arbeidsmåter skulle fortsatt benyttes til å formidle alle sider ved faget, men arbeidsmåter som kunne oppleves slik at de ligger tett opp til religionsutøvelse, krever spesiell varsomhet fra lærernes side. (KD-rundskriv F-02-05, KRL-boka 2005:45-54).

Debatten omkring bruk av bordbønn og salmesang i skolen har altså sin bakgrunn i en større debatt som omhandler KRL-faget, den norske enhetsskolen og hensynet til religiøse og livssynsmessige minoriteter. Det blir derfor naturlig at vi også berører spørsmålet om fritak i vår undersøkelse, fordi den begrensede fritaksrett omfatter aktiviteter som kan oppfattes som religionsutøvelse, herunder bruk av religiøs sang og musikk.

1.2. KRL -05: Formålsparagraf og fritaksrett

I Opplæringsloven presiseres det at skolens formålsparagraf gjelder alle fag. Før 2005 ble det henvist til skolens formålsparagraf i § 2-4, tredje ledd, men dette er ikke lenger tilfelle. Det innebærer at KRL-faget ikke er sterkere knyttet til formålsparagrafen enn de andre fagene i skolen. KRL-faget er et skolefag på linje med de andre fagene. Opplæringsloven presiserer også at hjemmet er barnas hovedopprager, og at skolen ikke kan hjelpe til med kristen og moralsk oppdragelse dersom hjemmet ikke har gitt mandat til dette (KRL-boka 2005:26).

Retten til fritak fra aktiviteter var tidligere regulert i opplæringslovens § 2-4 fjerde og femte ledd. For å gjøre det tydeligere at retten til fritak kan omfatte aktiviteter i hele grunnskoleopplæringen, ikke bare KRL-faget, er disse bestemmelsene nå skilt ut som en ny og egen paragraf, i Opplæringslovens § 2-3a. Selv om undervisningen i KRL-faget ikke skal være forkynnende, kan det likevel være tilfeller hvor enkelte foreldre og elever subjektivt opplever deler av undervisningen som religionsutøvelse eller tilslutning til et annet livssyn. Fritaksbestemmelsen skal være en nødvendig ”sikkerhetsventil” som skal bidra til å unngå konflikter i grenselandet mellom det som fra skolens side ikke kan ansees for å være religionsutøvelse, men som kan oppleves som det (KRL-boka 2005:52).

Fritaksretten gjelder fritak fra aktiviteter som med rimelig grunn kan oppleves som utøvelse av annen religion eller tilslutning til et annet livssyn, eller som støtende eller krenkende. Etter departementets vurdering er det viktig at fritaksretten ikke praktiseres slik at kunnskapsstoff velges bort (KRL-boka 2005:52).

1.3. Hva sier læreplanen KRL -05 om bruk av sang og musikk?

I læreplanen for KRL -05 heter det at skolen må vise særskilt varsomhet ved undervisning i emner som omhandler religiøs praksis, som bønn, gudstjeneste og andre former for tilbedelse. Det understrekes at undervisningen skal omhandle religiøs praksis, men ikke skal oppleves som religionsutøvelse (KRL-boka 2005:37-38). Under formålsbeskrivelsen av faget heter det at tilpasset opplæring er et overordnet prinsipp for å komme elevenes religiøse og livssynsmessige bakgrunn i møte. Det heter videre at varierte og engasjerende arbeidsmåter skal brukes, som fortelling, forming, dramatisering, *sang og musikk* (vår utheving), samtaler og besøk. Dette skal engasjere elevene og gi innsikt i ulike religioner og livssyn. (KRL-boka 2005:10).

I følge kompetansemål etter 4. årstrinn skal eleven *kjenne til* (vår utheving) kristen salmetradisjon og et utvalg sanger, også samiske. I følge kompetansemål etter 7. årstrinn skal eleven *presentere* (vår utheving) ulike uttrykk fra kunst og musikk knyttet til kristendommen, jødedommen, islam, hinduisme, buddhisme og humanisme (KRL-boka 2005:14-16). Det nevnes intet om at sangene skal synges, men det gis heller intet forbud mot å synge. Det kan synes som om fagplanen vektlegger at elevene etter 4. trinn skal ha kjennskap til salmer og sanger, mens den etter 7. trinn vektlegger at elevene skal kunne presentere musikkuttrykk.

Gjennom undervisningen skal elevene møte musikalske uttrykk som er representative for ulike religioner og livssyn på nær sagt alle årstrinn. Lærerens rolle i denne sammenhengen blir dermed å presentere musikken på en slik måte at elevene får økt kunnskap om både musikken og dens plass i den aktuelle religionen. Dette kan imidlertid by på utfordringer. I boken *Religions- og livssynsdidaktikk* (Sødal 2006), kan man lese om musikkens plass i de ulike religionene som skal presenteres i KRL-faget. Her beskrives nettopp dette at musikken har en viktig funksjon innenfor mange av trostradisjonene, men at den blir vurdert og vektlagt forskjellig. Musikk kan innenfor enkelte tradisjoner bli brukt i forbindelse med bønn, påkallelse, klage og tilbedelse, mens den i andre religioner kan bli brukt i forbindelse med magi, meditasjon og healing (Sødal 2006:145).

Dagens lærer står overfor en utfordring når disse kompetansemålene skal iverksettes, ikke minst fordi sang og musikk i følge fagplanen altså skal kunne brukes som arbeidsmåte, samtidig som sang kan oppfattes som religiøs praksis, og derfor som religionsutøvelse. Sang og musikk er i seg selv skapende og formidlende, og lærere kan derfor finne det problematisk å skille mellom religionsutøvelse og kunnskapsformidling. KRL-planen fra 2005 har i seg en spenning som også omfatter bruk av sang og musikk når faget på den ene siden skal beskrive religioner og livssyn på en nøytral måte, og når undervisningen på den annen side skal bruke arbeidsmetoder som kan virke som religionsutøvelse. Vi ville derfor spørre lærerne om hvordan de har møtt denne utfordringen i praksis, og om de har endret praksis som følge av KRL 05.

2. Teorier og problemstillinger

2.1. Teoretisk forankring

Det å skulle undersøke bruk av sang og musikk i KRL-faget er i seg selv et tverrfaglig prosjekt og befinner seg på mange måter i spenningsfeltet mellom pedagogikk, teologi og musikkvitenskap. Når vi skal forsøke å gi dette prosjektet en teoretisk forankring, har vi valgt å knytte prosjektet opp mot læreplanteori og musikkvitenskaplig tenkning. Det er først og fremst to teorier vi velger å fokusere på og i det følgende beskrives disse nærmere.

Da lærerne høsten 2006 skulle iverksette det nye KRL-faget i skolene hadde de en ny læreplan (KRL 05) å forholde seg til. Vi var nysgjerrige på hvordan denne boka er blitt mottatt på skolene og hvordan hver enkelt skole har valgt å gjennomføre opplæringen i det nye faget. I denne sammenheng synes det fruktbart å henvise til den amerikanske læreplanteoretikeren John I. Goodlads presentasjon av fem ulike læreplannivåer. Goodlad skiller mellom ideenes læreplan, den formelle læreplanen, den oppfattede læreplanen, den operasjonaliserte læreplanen og den erfarte læreplanen (Engelsen 1998:27).

Disse læreplannivåene ønsker vi å ha i minne når vi gjør vår undersøkelse. Vi ønsker å se på i hvilken grad det er samsvar mellom bruk av sang og musikk i KRL-faget slik det presenteres i KRL-boka og bruk av sang og musikk i KRL-faget slik det kommer frem i intervjuene med lærerne og rektorene ved de ulike skolene. Med utgangspunkt i Goodlads læreplannivåer kommer altså dette prosjektet til å fokusere på spenningsfeltet mellom *den formelle, den oppfattede og den operasjonaliserte læreplanen*.

Siden dette prosjektet handler om bruk av sang og musikk i KRL-faget, og bruk av religiøs sang og musikk i skolehverdag og høytidsmarkeringer ut i fra lærernes og rektorenes forståelse av læreplanen, synes det naturlig å knytte dette opp i mot musikkvitenskapelige teorier om ulike musikksyn. I denne sammenhengen har vi valgt å henvide til Oddvar Rotviks todeling i henholdsvis det prinsipielle og det pragmatiske musikksyn (Rotvik 1997). Det synes viktig å nevne at disse syn ikke nødvendigvis opptrer i rendyrket form, men snarere representerer ytterpunktene i drøftingen.

Det prinsipielle musikksynet har gjennom historien vært dominerende, særlig innen det kirkemusikalske miljøet. Det støtter seg i hovedsak til tradisjonsrike vitenskaper som filosofi og teologi. Dette musikkynet hevder at musikken har en mening i seg selv. Musikkens form viser oss innholdet, og gir oss mulighet til å forstå meningen, eller budskapet i musikken. Musikken gjenspeiler komponistens intensjoner, og siden alle mennesker er åndsvesen, vil musikken være bærer av ånd (Rotvik 1997:39). Musikken skrevet innen en religiøs tradisjon kan på denne måten vanskelig fremstå som nøytral i en undervisningssammenheng.

Det pragmatiske musikkynet har funnet støtte i nyere vitenskaper som psykologi og sosiologi. Her hevdes det at musikken er så abstrakt at man vanskelig kan si at den har en mening i seg selv. På grunn av at vi har forskjellig erfaringsbakgrunn og kulturell tilhørighet, opplever vi den samme musikken forskjellig. Musikken er nøytral og kan dermed ikke beskrives som verdslig eller religiøs (Rotvik 1997:40). Dette synet blir støttet av musikkforskere og kulturteoretikere som Stuart Hall, Steven Feld og Tia DeNora for å nevne noen utenlandske navn, og Even Ruud, professor i musikkvitenskap ved Universitetet i Oslo, som en av representantene i Norge.

Når vi velger å trekke dette inn i drøftingen av vårt materiale, er det fordi vi finner det interessant å se på om religionenes sanger og musikk kan oppfattes som nøytrale når de brukes i undervisningssammenheng. Dette berører spørsmålet om hvorvidt sang og musikk er integrert i religionenes egenart, eller om den er nøytral når den løsriveres fra sin religiøse setting og brukes i undervisningssammenheng.

2.2. Prosjektets problemstillinger

På bakgrunn av det som er skrevet ovenfor, har vi valgt å la følgende problemstillinger stå sentralt i prosjektet:

- I hvilken grad og hvordan bruker lærerne sang og musikk i KRL-undervisningen og i skolehverdagen?
- Hvilke sanger bruker lærerne i KRL-undervisningen og i skolehverdagen?
- Har lærerne endret bruk av sang og musikk i KRL-faget og i skolehverdagen som følge av den nye planen?
- I hvilken grad og hvordan brukes religiøs sang og musikk i skolens høytidsmarkeringer?
- Har skolen endret bruk av religiøs sang og musikk i høytidsmarkeringene som en følge av den nye planen?
- Hvilke likheter og forskjeller finnes det med hensyn til bruk av sang og musikk i de skolene vi har besøkt?

Da vi startet vår undersøkelse hadde vi en antagelse om at *det nye KRL-faget med sin læreplan og debatten omkring denne ville gjøre lærerne mer tilbakeholdne med å bruke sang og musikk i KRL-faget, både med hensyn til omfang og innhold*. I slutten av denne rapporten vil vi komme tilbake til hvorvidt denne antagelsen ble bekreftet.

3. Metode

3.1. En kvalitativ spørreundersøkelse

Vi har besøkt seks grunnskoler i Vest-Agder og intervjuet to lærere og rektor ved hver av disse skolene. Vi har intervjuet lærere som underviser i KRL på 4. og 7. trinn fordi kompetansemålene i læreplanen er knyttet opp til hva elevene skal kunne når de har fullført henholdsvis 4. og 7. trinn.

Vi ønsket å besøke to skoler som vi antok kunne karakteriseres som bygdeskoler, to skoler som kunne karakteriseres som flerkulturelle skoler, og to skoler som var byskoler, med relativt homogen elevgruppe. Vi bestemte oss for å anonymisere skoler, rektorer og lærere for at de intervjuede skulle kunne føle seg trygge på å si hva de mente uten at dette skulle kunne føres tilbake til en bestemt skole, lærer eller rektor. Dessuten ønsket vi ikke at intervjuene skulle kunne oppfattes som inspeksjon eller kontroll av hvorvidt skolene og lærerne fulgte den nye læreplanen. I rapporten er de to landsens skoler kodet som A1 og A2, de bynære flerkulturelle skolene kodet som B1 og B2, de to byskolene med homogen elevgruppe er kodet som C1 og C2.

Figur 1:

Skoletype	Kode	Prosent elever med annen religiøs tilhørighet enn kristen (anslag gjort av rektorene)
Landsens skoler	A1 og A2	A1: 0 % A2: ca. 4 %
Bynære, flerkulturelle skoler	B1 og B2	B1: ca. 15 % B2: ca. 15 %
Bynære, homogene skoler	C1 og C2	C1: 0 % C2: ca. 4 %

Elevtallet ved skolene var mellom 200 og 400, og antallet elever med annen kulturell bakgrunn enn norsk varierte fra 15 % til 0 %. Med hensyn til annen religiøs tilhørighet enn kristendommen varierte også dette ved skolene fra 15 % - 0 %. De elever som hadde annen tilhørighet enn kristne trossamfunn, tilhørte Jehovas Vitner, islam, buddhisme eller Human-Etisk forbund. Disse opplysningene fikk vi fra rektorene ved skolene, og er basert på anslag, da det ikke uten videre er slik at rektorene kjenner til alle elevenes religiøse eller livssynsmessige tilhørighet.

Vi hadde på forhånd gjort avtale med to rektorer om å komme for å gjøre intervjuer, men da disse trakk seg, ble vi nødt til å ta en ny runde med forespørsler til andre skoler. Vårt inntrykk var at både rektorer og lærere hadde en travel hverdag der det var vanskelig å si ja til ting som ikke allerede var pålagt dem. Vi fikk til slutt positivt svar fra seks skoler som passet inn i våre tre kategorier (bygdeskoler, bynære homogene skoler, og bynære flerkulturelle skoler).

Utvalgskriteriene for grunnskolene var at de skulle ligge i Vest-Agder, og at både rektorer og lærere i KRL på 4. og 7. trinn sa ja til å snakke med oss.

Fire av rektorene vi intervjuet var kvinner, to var menn. Av lærerne vi intervjuet, var åtte kvinner og to menn. I og med at vi plukket ut skoler etter skoletype, ikke etter lærere, ble utvalget av menn og kvinner blant lærerne noe ujevnt. Overvekten av kvinnelige lærere i KRL-faget er påpekt av Elisabet Haakedal som i sin avhandling skriver at det ikke bare er flere kvinner enn menn som er lærere i grunnskolen, men at det er en enda skjevare kjønnsfordeling når det gjelder KRL-lærere. Her er kvinnene i absolutt flertall (Haakedal 2004:VIII).

Vi foretok intervjuene i løpet av september og oktober 2006. De fleste av skolene (5 av 6) hadde først startet opp med den nye KRL-planen høsten 2006, og det innebar at lærerne var i ferd med å prøve den nye læreplanen ut i praksis. Når vi i det følgende skal analysere intervjuene, må vi derfor også ta hensyn til at lærerne i stor grad snakker om hva de har gjort mens de har brukt L97/KRL 02, og om hva de tenker å gjøre i forhold til læreplanen av 2005. Vi må dermed i analysen ta hensyn til at det vi fanger opp gjennom våre intervjuer, i stor grad er lærernes intensjoner, ikke nødvendigvis deres praksis.

Ingen av skolene hadde kjøpt inn lærebøker tilpasset den nye læreplanen, noe som antakeligvis medfører at lærerne i stor grad vil følge tidligere undervisningsopplegg også for skoleåret 2006/2007. De læreverkene som ble brukt i skolene vi besøkte, var Broene (4), Over Fjellet (1), Fortell meg mer (1).

Vi har brukt kvalitative intervjuer som metode for undersøkelsen. Formålet med en slik metode er å gi en helhetlig beskrivelse av prosesser og særtrekk ved avgrensede enkeltmiljøer, og å få innsikt i konkrete utviklingshistorier over tid (Repstad 1998:19). Vi har ønsket å gjøre en deskriptiv undersøkelse om hvordan sang og musikk brukes i det nye KRL-faget ved seks grunnskoler i Vest-Agder. I tillegg har vi brukt skriftlig materiale (for eksempel program for julegudstjenester, liste over sanger som brukes ved skolens høytidsmarkeringer) som vi fikk av de intervjuede rektorer og lærere. Dette materialet kan gi grunnlag for å si noe om hvilke sanger som brukes i skoletimer, i skolehverdagen generelt og ved spesielle fellesarrangementer som skolesamlinger og skolegudstjenester.

3.2. Intervjuguide – utarbeidelse og bruk

Før vi foretok intervjuene bestemte vi oss for å utarbeide en intervjuguide. Siden vi var to personer som skulle gjennomføre undersøkelsen kunne vi på den måten sikre at vi fikk svar på de samme spørsmålene. Vi tok intervjuene opp på bånd og vi transkriberte dem umiddelbart etter intervjuene var foretatt. De transkriberte intervjuene utgjør ca. 50 skrevne A4 sider. I etterkant sendte vi de transkriberte intervjuene til lærerne og rektorene, slik at de kunne få anledning til å gi kommentarer på hvorvidt de mente seg korrekt sitert. Bare én av de intervjuede ønsket at vi skulle gjøre en mindre endring i gjengivelsen av vedkommendes utsagn. Etter at intervjuene var transkribert, gjennomgikk vi (intervjuerne) innholdet med hverandre, slik at vi ikke bare skulle se den skriftlige versjon av intervjuene, men også få innblikk i hverandres inntrykk fra intervjusituasjonen. Dette gjorde det lettere for begge personer som skulle gjennomføre undersøkelsen å følge hverandre i prosessen.

Vi skilte mellom spørsmålene som ble stilt til rektorene og spørsmålene som ble stilt til lærerne. Intervjuene med rektorene varte mellom 20 til 30 minutter og intervjuene med lærerne varte mellom 30 og 40 minutter. Intervjuguiden gjengis i sin helhet nedenfor.

Spørsmål til rektorene:

1. Har skolen en tradisjon for å markere høgtider. I så fall hvilke? Hvordan?
2. Kan du gi en beskrivelse av skolens fellessamlinger? (Hvor ofte? Hvordan?) Gjøres det bruk av sang og musikk ved disse samlingene?
3. Hva har skolen gjort for å oppfylle den nye fagplanen i KRL-faget?
4. Har bruken av sang og musikk ved skolen endret seg som følge av det nye KRL-faget?

Spørsmål til lærerne:

1. Hva synes du om den nye fagplanen i KRL-faget, og om sangen og musikkens plass i denne?
2. I hvilken grad bruker du sang og musikk som en del av KRL-undervisningen?
3. Hvilke sanger fra religiøse tradisjoner og/eller livssyn bruker du i KRL-undervisningen (spesifiser: innen kristendom, jødedom, islam, hinduisme, buddhisme, humanisme etc.?)
4. På hvilken måte brukes disse sangene (blir sangene sunget eller blir de presentert som lytteeksempler)?
5. Hvilke kriterier legger du til grunn ved bruk av sanger i KRL-undervisningen?
6. Markerer du en forskjell mellom det å lytte til og det å synge en sang?
7. Den nye fagplanen presenterer kompetansemålene å ”kjenne til”, ”samtale om” og ”presentere”. Hvordan konkretiserer du disse målene?
8. Gjør du deg i større grad bruk av sang og musikk når du underviser om kristendom enn når du underviser om andre religiøse tradisjoner/livssyn (gjelder spesielt lærer på 7. trinn)?
9. Gjør du deg bruk av sang og musikk i forbindelse med skoledagen generelt – for eksempel ved oppstart, avslutning eller matpause?
10. Legger den nye KRL-boka etter din mening andre føringer for bruk av sang og musikk enn det L97/2002 gjorde?
11. Har du eksempler på sanger du tidligere har brukt i KRL-undervisningen som du nå vil kutte fordi disse kan oppfattes som religionsutøvelse?
12. Hvordan har du opplevd endringene i KRL-faget?
13. Tenker du annerledes når du bruker sanger i andre undervisningsfag (for eksempel i musikkundervisningen)?

Da vi hadde gjennomført de første intervjuene, fant vi ut at ikke alle spørsmålene vi hadde tatt med i intervjuguiden, ble besvart i like stor grad av lærerne. Vi beholdt alle spørsmålene gjennom hele intervjurunden, men tilpasset spørsmålene den enkelte lærer. Et generelt inntrykk var at flertallet av de intervjuede lærere, ikke hadde gjennomtenkt forholdet mellom ”kjenne til”, ”samtale om” og ”presentere” (spørsmål 7). Det kan skyldes at lærerne ikke hadde fått noen innføring i KRL 05, men hadde kun fått avsatt noe tid til å studere denne på egen hånd. I det hele tatt virket det som om lærerne ikke hadde fått satt seg godt inn i planen, og hvilke endringer den medførte i forhold til KRL 02. Dermed fikk vi heller ikke utfyllende svar på vårt spørsmål 10, som omhandlet forskjellene mellom L97, KRL 02 og KRL 05.

Med hensyn til spørsmålet om hvorvidt lærerne i større grad gjør seg bruk av sang og musikk i kristendom enn i andre tradisjoner, var et av våre funn at lærerne i stor grad bare brukte sang og musikk fra den kristne tradisjon. Bakgrunnen for dette kommer vi inn på nedenfor, men en

av forklaringene kan være at våre intervjuer foregikk forholdsvis tidlig i skoleåret, og at skolene i Vest-Agder først denne høsten begynte å undervise ut fra KRL 05.

Opprinnelig ønsket vi å intervju lærere som underviste både i musikk og KRL, men det viste seg vanskelig å gjennomføre på alle de forespurte skolene. Dermed ble et av våre spørsmål (nr.13) om hvorvidt lærerne brukte sang og musikk på en annen måte i KRL-faget enn i musikk-faget, overflødig for flertallet av de lærerne vi intervjuet. Vi mener allikevel at spørsmålet ble dekket inn på en annen måte, ved at vi spurte lærerne om bruk av sang og musikk i klassehverdagen generelt, og ved at vi intervjuet rektorene om bruk av sang og musikk i skolens fellessamlinger.

3.3. Kritisk blikk på vårt empiriske materiale

3.3.1. Generaliserbarhet.

I en undersøkelse som dette ligger det nærliggende å stille spørsmål ved prosjektets generaliserbarhet. Er det mulig å trekke noe generelt ut av en metode som baserer seg på subjektive utsagn? Selv om vi ikke kan si at våre funn gjenspeiler bruk av sang og musikk i KRL-fag og skolehverdag ved skoler i Norge generelt, gir vår undersøkelse allikevel verdifull informasjon om handlinger og holdninger hos et lite utvalg respondenter, som kan antyde noe om hva flere KRL-lærere mener. Vi antar også at våre funn gir en pekepinn om holdninger og praksis ved bruk av sang og musikk i KRL-faget ved skoler i Agder. Dermed antar vi at vår undersøkelse kan antyde noen trekk ved bruk av sang og musikk i KRL-fag og i skolehverdag og – høytid i en del av Norge som ennå kanskje holder mer på den kristne tradisjonen enn hva som er tilfelle for eksempel i Oslo og omegn. Om dette prosjektet ikke egner seg til å påpeke noe generelt om bruk av sang og musikk i KRL-faget, så gir det oss verdifull informasjon om bruk av sang og musikk i KRL-faget slik vi finner det på et lite utvalg skoler. Selv om denne kunnskapen er begrenset, vil den likevel, sammen med lignende forskning, være et bidrag til å vise hvordan KRL 05 og dens omtale av sang og musikk blir oppfattet og forsøkt praktisert blant lærere i grunnskolen.

3.3.2. Forhold mellom intensjon og virkelighet.

Hva lærerne sier og hva de gjør kan være to forskjellige ting. De snakker om sine hensikter vedrørende sang og musikk i faget, mens vi ikke kan være sikre på at de faktisk vil komme til å bruke sang og musikk på den måte og i det omfang de beskriver i intervjuene. Om vi hadde brukt observasjon i tillegg til intervjuer, ville vi ha kunnet avdekke hvorvidt intensjonene vedrørende bruk av sang og musikk, faktisk omsettes i praksis. På grunn av begrenset tid valgte vi likevel kun å bruke intervjuer.

3.3.3. Ønske om å fremstå som den gode lærer.

Lærerne har antakeligvis et ønske om å fremstå som personer som oppfyller læreplanen i henhold til intensjonene. Det kan derfor være fare for at de idylliserer beskrivelsen av hvordan de oppfyller læreplanen i KRL-faget, og nedtoner eventuelle vanskeligheter eller spenninger. Vårt inntrykk var likevel at lærerne svarte oppriktig på også det de oppfattet som utfordringer, vanskeligheter og tilkortkommenhet med hensyn til læreplanens krav og deres egen praksis.

3.3.4. Hvordan avdekke endringer?

Vi var interessert i å avdekke eventuelle endringer i bruk av sang og musikk i KRL-faget. Når vi spør lærerne om hva de har gjort før, og hva de gjør nå, risikerer vi at de husker feil, og at de idylliserer fortiden. Selv om vi ikke kan være sikre på at lærernes hukommelse gir et riktig bilde av hva som var tilfelle tidligere, forholder lærerne seg til ulike konkrete læreplaner, som både de som intervjuede og vi som intervjuere kan ta i bruk for å supplere eventuell mangelfull erindring. Mye av informasjonen vi får i denne undersøkelsen er basert på hva lærerne har gjort tidligere. Det er derfor en utfordring for oss å tolke denne informasjonen med varsomhet, og ha i mente hvilke utfordringer det gir å skulle avdekke endringer ut fra intervjuer med mennesker som skal huske tilbake.

3.3.5. Ledelse og kontroll

Rektorene er skoleledere, og når vi skal tolke deres utsagn om KRL-faget i skolen, og om bruk av religiøs sang og musikk i skolens høytidsmarkeringer, må vi ta hensyn til at rektorene kan ha et ønske om å forskjønne virkeligheten og gjøre problemer mindre enn det de er. Det kan være viktig for rektorene å gi inntrykk av at skolen har få problemer med fritaksordningen, og derfor fremstiller det som om det ikke er mange som ønsker fritak, eller at skolen takler en uensartet elevmasse på en god og harmonisk måte. Flere av rektorene gir uttrykk for at skolens virksomhet er slik at det ikke trengs fritak, og at det ikke har vært endringer når det gjelder bruk av sang og musikk. Rektorenes utsagn kan sammenlignes med lærernes utsagn, men vi må likevel ta høyde for at våre forsøk på å avdekke utfordringer på skolene ut fra de temaer vi har satt for undersøkelsen, ikke nødvendigvis gir gjenklang hos rektorer som ønsker å fremstå som gode ledere med kontroll over det faglige og mellommenneskelige miljø på skolen.

4. Bruk av sang og musikk i KRL-faget og religiøse sanger i skolehverdagen

4.1. Skolens romløsninger og generell organisering av undervisningen

Før vi går nærmere inn på bruken av sang og musikk i KRL-faget synes det naturlig å si noe om hvordan KRL-undervisningen foregikk på skolene. Dette hang sammen med to forhold; skolens romløsninger og skolens organisering av undervisningen. Tre av de seks skolene hadde beholdt en tradisjonell inndeling i klasser og undervisningen foregikk i atskilte klasserom. De tre resterende skolene hadde imidlertid en romløsning som gjorde at undervisningen foregikk i større rom, et såkalt åpent landskap. Denne inndelingen av rom gjorde at det praktisk sett var umulig å bruke sang og musikk som en del av undervisningen. Vi fikk følgende beskrivelser:

På grunn av at undervisningen foregår i et åpent landskap, så er det lite synging i timene (...) Dette er jo kanskje et av minusene med å ha et åpent landskap (Lærer syvende trinn C1).

Nå har vi trinnrom, et dobbelt klasserom med skyvedør i mellom, og det kan være forskjellig aktivitet i samme arealet. Da kan ikke plutselig en klasse begynne å synge. Det er nok i stor grad dette som har hemmet sangen i den daglige undervisningen. Åpen skole, eller halvåpen skole, det har vært et stort minus for sangen i skolen generelt (Rektor A2).

Undervisningen i åpent landskap gjorde at aktiviteter som sang og musikk i tilknytning til fagene ble flyttet til andre sammenhenger der det var naturlig at dette ble brukt. KRL-faget kunne inngå som en del av et tverrfaglig prosjekt og her hadde gjerne bruk av sang og musikk en sentral del. En av skolene med åpent landskap hadde imidlertid også gått bort i fra en tradisjonell timeplan og organisert undervisningen på en annen måte. Tverrfagligheten ved denne skolen var altså stor, undervisningen var gjerne delt inn i bolker knyttet til et overordnet tema. Rektor ved skolen sier følgende:

Vi sier nok i mindre grad enn andre skoler at ”nå har du engelsk”, ”nå har du KRL”. Vi har det også, men en del av de tingene som ligger i fagplanen for eksempel i KRL-faget, popper også opp i andre settinger og sammenhenger, uten at det pr. definisjon er KRL-aktivitet og bare det (Rektor C1).

På bakgrunn av det som er beskrevet ovenfor, er det både ved skolene som er inndelt i klasserom og skolene med åpent landskap, vanskelig å sette et vanntett skille mellom bruk av sang og musikk i KRL-faget og skolehverdagen generelt, nettopp fordi lærerne og rektorene ikke selv alltid skiller. I denne rapporten beskriver vi bruk av sang og musikk i KRL-faget for seg, og bruk av sang og musikk i den allmenne skoledag for seg. Når vi ikke gjør dette skillet, gjør vi oppmerksom på det. I det følgende skal vi se nærmere på lærernes bruk av sang og musikk i tilknytning til KRL-faget og i neste kapittel kommer vi til å se nærmere på lærernes bruk av sang og musikk i skoledagen generelt.

4.2. Bruk av sang og musikk i KRL-timene

Et av spørsmålene i intervjuguiden gikk ut på å gi konkrete eksempler på sanger som ble brukt i tilknytning KRL-undervisningen (jf. spørsmål til lærerne nr.3, s.7). Senere i intervjuet spurte vi også etter eksempler på sanger som ikke lenger ble brukt i undervisningen fordi de kunne oppfattes som religionsutøvelse (jf. spørsmål 11). Det viste seg imidlertid at noen av lærerne syntes det var vanskelig å komme med konkrete eksempler på sanger de hadde brukt eller skulle bruke det inneværende skoleåret. Dette kan skyldes at intervjuene ble foretatt forholdsvis tidlig i skoleåret, slik at lærerne enda ikke hadde planlagt hvilke sanger de skulle bruke, og heller ikke hadde hatt tid til å bruke så mange sanger i undervisningen. Dette løste vi ved å la de aktuelle lærerne sende oss en e-post med en liste over sanger i etterkant av intervjuet.

Under fig. 2 (se s.13) ser vi en liste over sangene som lærerne nevnte. Sangene er delt inn i sjangere og de er kategorisert i tre grupper. Den første gruppen tar for seg de sangene lærerne nevnte når vi spurte om hvilke sanger som ble brukt i undervisningen. Den neste gruppen tar for seg de sangene som lærere var usikre på om de kunne bruke. Den siste gruppen tar for seg de sangene lærerne hadde kuttet ut fordi de mente disse kunne oppfattes som religionsutøvelse. Bak hver sang står det en parentes som viser hvor mange lærere som nevnte nettopp denne sangen. I det følgende ser vi nærmere på den førstnevnte og den sistnevnte gruppen. Gruppen i midten blir presentert under kapitlet om sangene som ikke lenger er i bruk.

4.2.1. Hvilke sanger brukes i KRL-timene?

Det første vi la merke til når vi skulle se nærmere på denne listen, var at det, med unntak av tre sanger, bare er sanger fra den kristne tradisjonen som er nevnt. Dette kommer vi til å utdype nærmere under punkt 4.2.4. Av de brukte sangene var det sanger som kunne sjangerbetegnes som salmer eller sanger knyttet til høytider som jul og påske som ble oppgitt

av flest lærere. Her er det forholdsvis stor enighet omkring bruken. Det var ikke like lett å si noe samlet om de andre sangene lærerne brukte. Derfor valgte vi å spørre lærerne om hvilke kriterier de la til grunn for å velge ut sanger til bruk i KRL-undervisningen. Her fant vi ut at lærerne var opptatt av tre forhold.

For det første måtte sangene ha et allment innhold og de måtte kunne knyttes direkte opp til temaer i undervisningen.

Ja, jeg tenker i alle fall at de (sangene) skal representere og si noe om det emnet vi holdet på med. Det er jo hovedgrunnen. Noe annet er at de skal si noe om for eksempel, hvis de er kristne, og det er de jo stort sett i KRL, så skal de representere, altså være litt allmenngyldige (Lærer 7. trinn A1).

Når det gjelder hvilke kriterier jeg har for å velge ut sanger, så velger jeg bare sanger som har en generell tekst, og som ikke går inn på bibelfortellinger. Bruker helst sanger som handler om mellom-menneskelige forhold. Jeg er litt på vakt i forhold til at elevene har en annen bakgrunn. Faget skal ikke være forkynnende (Lærer 4. trinn B1)

For det andre var lærerne opptatt av at sangene skulle kunne knyttes til religiøse høytider som ble markert ved skolene. Når dette kriteriet var oppfylt var ikke lærerne så redde for å bruke sangene.

I forhold til høytidene er jeg ikke så redd, da kan jeg bruke nesten hva som helst. En har opplevelsen av at en skal ta det litt forsiktig med bruk av sang og musikk i KRL. I forhold til høytider kan en gjøre det samme en har gjort før. En kan trekke inn mer fra andre tradisjoner, men der er jeg ikke kommet så langt... (Lærer 7. trinn C2).

Det siste kriteriet for valg av sanger var at sangene måtte ha lang fartstid innen den kristne tradisjon slik at de kunne være representative for vår kulturarv.

Ja, jeg er vel kanskje mer redd for å bruke religiøse sanger nå enn før. Men de få gangene som jeg velger en salme eller en religiøs sang, så føler jeg det går på vår kultur. Det er jeg ikke redd for. Men hvis jeg daglig åpnet med en kristen sang, det føler jeg ikke jeg kan gjøre nå (lærer 4. trinn A2).

Intervjuer: Hva med de gamle salmene, de mer tradisjonelle. Sann som "Herre Gud ditt dyre navn og ære". Er det noe du kan bruke?

L: Ja, både den og "Kirken den er et gammelt hus" og "Velt alle dine veie", de kan jeg godt bruke. Dette er jo mer fra "salmeskatten" vår. (Lære 7. trinn C1)

Også på det overordnede nivået, blant en av rektorene finner vi utsagn som understreker dette:

Jeg tenker jo at det er ganske viktig at undervisningen i KRL-faget er balansert. Fikk vi en lærer som kjørte en mer lovsangsstil, det som blir brukt i en mer forkynnende sammenheng, så ville jeg nok kjent på at det kunne vi ikke gjøre. Der kreves det en mer personlig deltagelse. Men der det går på en salmeskatt, en kulturarv, så er det noe helt annet (Rektor A1).

4.2.2. Hvilke sanger brukes ikke lenger i KRL-timene?

Av sanger som lærerne har kuttet å bruke, nevner to lærere sanger som sjangerbetegnes som barnegospel. Lærerne begrunnet dette med at disse sangene ble for forkynnende. Tekstene var for direkte og musikken var gjerne litt for intens.

Tidligere brukte jeg mye den "Hvem er jungelens konge". Den bruker jeg ikke nå. Det er jo noe med bevegelsene også, som gjør det veldig konkret. Det er jo veldig synd, for ungene elsker jo sånne sanger (Lærer 4. trinn C1).

En av lærerne nevner også lovsang som en sjanger som han ikke vil bruke i undervisningen. Læreren nevner ikke en spesiell sang som er presentert i skjemaet, men i intervjuet kommer det frem at han oppfatter sjangeren som direkte religionsutøvelse:

Intervjuer: Har du eksempler på sanger du har brukt tidligere som du nå vil kutte fordi de kan oppleves som religionsutøvelse?

L: Jeg har ingen eksempler på sanger jeg har brukt selv, men hvis jeg skulle ha tenkt på noe, så måtte det ha vært forskjellige lovsanger som vil virke som religionsutøvelse (Lærer 7. trinn B2).

Ut over det som er skrevet ovenfor er det vanskelig å peke på noe generelt for de sangene som lærerne har valgt å kutte ut. Mange av dem nevnes på e-post uten særlige begrunnelser og lærerne har ikke utdypet dette noe videre i intervjuene.

Når det gjelder de sangene som kan kategoriseres som sanger lærerne er usikre på om de kan bruke, så er det bare fire lærerne som nevner sanger her. To av disse er knyttet til påsken som høytid. En av lærerne hadde følgende kommentar:

Påske er vanskeligere. Det er vanskeligere å finne innhold som er lett å formidle videre (...)

Påskeevangeliet er vanskeligere, og sangene er vanskelige og ikke så lette å synge for elevene (Lærer 4. trinn B1).

Utover de punktene som er presentert ovenfor, er det ingen ensidig oppfating av hvilke sanger som kan brukes i tilknytning til KRL-undervisningen og hvilke sanger som må kuttes fordi de kan oppfattes som religionsutøvelse. At lærerne er usikre på praksisen kommer tydelig til uttrykk ved at enkelte lærer nevner de samme sangene i alle tre kategoriene. Eksempler på dette er ”Vi tar hverandres hender” og ”Jeg folder mine hender små”.

Fig 2: Eksempler på sanger som brukes i KRL-faget (tallene i parentes indikerer hvor mange lærere som nevnte sangen)

	Sanger som er i bruk	Sanger som lærerne er usikre på om de kan bruke	Sanger som ikke lenger er i bruk
Julesanger	Deilig er jorden (6) Tenn lys (2) Nå tenner vi det første lys (1) Jeg er så glad hver julekveld (2) Et barn er født i Betlehem (7) En stjerne skinner i natt (1) Mary's boychild (1) Glade jul (2) Det lyser i stille grender (1) Mitt hjerte alltid vanker (1) En krybbe var vuggen (1)		
Salmer	Vår Gud han er så fast en borg (2) Herre Gud, ditt dyre navn og ære (3) Kirken den er et gammelt hus (1) Velt alle dine veie (1) Du min frelser god (1) Kjærlighet fra Gud (1) Bred dina vida vingar (1) Gud signe vårt dyre fedreland (1)		
Barnegospel			Hvem er jungelens konge? (1) Jesus er min beste venn (1)
Påskesanger	Deg være ære (3) De trodde at Jesus var borte (1) Oppstått er Jesus (1) Dine hender er fulle av blomster (4) Påskemorgen (4) Han er oppstanden (2)	Deg være ære (1) De trodde at Jesus var borte (1)	
Vennskap	Vi tar hverandres hender (2) Når du ser en venn som gråter (1)	Vi tar hverandres hender (1)	Vi tar hverandres hender (1)
Bønn	Jeg folder mine hender små (2)	Jeg folder mine hender små (1)	Jeg folder mine hender små (1) Ha takk O Gud for dagen (1)
Skapelsen	Hvem har skapt alle blomstene (2) Måne og sol (2) Først var jorden tom (1)		Hvem har skapt alle blomstene (1)
Andre	Alltid freidig (2) Den gylne regel (1) We shall overcome (2) Eg ser (1) Let my people go (1) Ein fin liten blome (1) When Moses was in Egypt's land (1) By the rivers of Babylon (1) Shalala (1)		Alltid freidig (1) Jeg løfter mine øyne opp til fjellene (1) Lovsyng Gud som gav oss livet (1) Vær meg nær O Gud (1)
Sanger fra andre religioner og livssyn	Hevenu shalom (5) Din tanke er fri (2) Hin ma tov (1)		

4.2.3. Hvilke sanger fra andre religioner og livssyn brukes i KRL-timene?

Som nevnt ovenfor, oppga lærerne kun tre sanger som ikke var hentet fra den kristne tradisjonen. To av sangene var jødiske mens den siste ble brukt i tilknytning til humanismen. Bruk av sang og musikk i tilknytning til de øvrige religionene var i stor grad fraværende. Hovedgrunnen til dette var at lærerne enda ikke har hatt tid nok til å sette seg inn i sang- og musikktradisjoner fra de andre religionene. Stoffet beskrives som nytt for mange av lærerne og de har mer enn nok med å konsentrere seg om å formidle faktastoff omkring religionene. Bruk av sang og musikk kommer dermed i annen rekke.

Vi har konsentrert oss mest om å klare å formidle kunnskapen via fremlegging og gruppearbeid. Vi har ikke konsentrert oss om å bruke musikk. Det har nok også mye å gjøre med tiden, hvor skal vi plukke dette fra? Det hadde jo vært kjempefint om det fantes noe. Jeg har aldri kommet så langt at jeg har hatt tid til å finne ut noe mer om dette. Jeg har mer konsentrert meg om å formidle hva de forskjellige religionene står for (Lærer 4. trinn A2).

Men innen de tre andre store verdensreligionene, så må jeg innrømme at da er det minimalt, for ikke å si ingenting som de får hørt, og i alle fall ikke sunget... Jeg tror ikke bare det er meg, men også andre lærere, jeg tror ikke de kan så mange buddhistiske, islamske sanger som de synger med elevene. Hvis noen gjør det, så tror jeg det er mest avspilling, altså som lytteeksempler (Lærer 4. trinn A1).

Så å si alle de intervjuede lærerne understreker også at det er svært vanskelig å finne konkrete sanger fra andre religioner som egner seg til bruk i klasserommet. Men de aller fleste lærerne er klare på at de ønsker å ta utfordringen med å gjøre seg bruk av sang og musikk i tilknytning til de andre religionene etter hvert.

Jeg har ikke brukt det (musikkeksempler i andre religioner enn kristendom, vår anm.) så mye til nå, men jeg tenker å gjøre det. Når vi kommer til hinduisme, buddhisme og islam, kommer jeg nok til å bruke sanger for å presentere disse (Lærer 7. trinn A2).

Men av sanger og dikt fra andre religioner, der har jeg ingenting, der er jeg helt på bar bakke. Det er fremmede språk, fremmede lyder, men hvis sangen er oversatt, så må jeg ta utfordringen å prøve. (Lærer 3. trinn C2)

Også en av rektorene ved skolene regner med at bruk av sang og musikk i tilknytning til de andre religionene kommer til å falle på plass når bare faget får "satt seg" litt.

For meg ville det være veldig unaturlig om vi skulle være en skole som ikke etter hvert også har en jødisk sang eller en muslimsk tekst å tilby elevene. Da ville jeg anse det som en mangel ved faget (Rektor C1).

Lærerne kommer ikke med så mange konkrete forslag med tanke på hva som kan gjøres for å få brukt sang og musikk i de andre religionene som en naturlig del av KRL-faget. Flere av lærerne og rektorene har imidlertid, uten hell, forsøkt å utfordre elever med minoritetsbakgrunn til selv å bidra med musikalsk stoff fra sin religion.

Jeg har elever fra andre religioner. Hvis en spør dem om sanger de kan, har de lite å formidle. (Lærer 4. trinn, B1)

Det hender at vi forsøker å få barn med annen religiøs og kulturell bakgrunn i tale i klassene. Hvis lærerne vil ha dem til å fortelle, så vil de helst slippe. (Rektor B2)

En av rektorene er inne på noe det samme. Han utfordrer ikke elever, men snarere trosretningene til å lage et undervisningsopplegg som kan brukes i KRL-undervisningen.

Jeg tenker på de som enten er ansatt i jødiske, muslimske eller andre trosretninger, at de kanskje burde kjenne sin besøkestid i forhold til å lage et pedagogisk opplegg slik at stoffet blir lettere tilgjengelig (...) Det er nok fort gjort å bli diskriminert om man ikke kjenner sin besøkestid (Rektor ved C1).

I det store og det hele ser vi at både lærerne og rektorene gjerne vil benytte seg av sang og musikk i tilknytning til undervisningen om de andre religionene. Men foreløpig har de verken tid eller krefter for å få dette til.

4.3. Hvorfor bruker lærerne sang og musikk i KRL-timene?

Alle lærerne understreker at de synes bruk av sang og musikk er en viktig del av KRL-faget, men at det finnes mange måter å la sang og musikk inngå i faget på. I det følgende skal vi se litt på hvordan lærerne bruker sang og musikk i KRL-undervisningen.

Mange av lærerne understreker at bruk av sang og musikk gir variasjon i læringen, og at sangen forsterker og understreker temaet. I tillegg gir sangen grobunn for gode opplevelser:

Vi skal synge mer nå fremover, for vi er glad i å synge. Det med sangen må vi ikke glemme, for det er veldig hyggelig. Sangen er variasjon på en læresituasjon, en arbeidsmåte, en strategi. (Sangen) forsterker og understreker ting, og bakgrunnen for det. Lærer 4. trinn, B2

Metodisk skiller lærerne mellom det å synge en sang og det å lytte til en sang og flere av lærerne gir uttrykk for at det skaper større engasjement når klassen synger enn når klassen lytter til en sang:

Når jeg har sunget med en gruppe elever over noen år, med et sangregister som de kunne, så var elevene med. Og gitaren lå der, og elevene var interessert i å lære et grep, og så lærte de seg å spille gitar på skolen. Det var en annen stemning med sang og musikk. Lærer 4. trinn, C2.

En av lærerne gir uttrykk for at det å lytte til musikk gir elevene en annen opplevelse enn når de synger selv.

Men jeg føler jo også at det å lytte til en sang, høre, kan gi elevene en annen forståelse enn det å synge selv. Da hører de tekster de ikke kan. De får på en måte en annen opplevelse av sangen. Lærer 7. trinn, B2

En lærer bruker lytting som et redskap til å analysere musikken. Læreren ønsker at elevene skal analysere det de hører. Læreren foretrekker lytting fremfor synging, særlig på 7. trinn:

Jeg har brukt å lytte til sanger. Bare for at de skal høre hva sangen handler om. Er det en glad sang? Er det en trist sang? Er det noen som klager? Jeg vet ikke hvor bevisst jeg har vært på det, men jeg tror at jeg mer og mer kommer til å helle til det at det kan være lurt å bruke det å lytte. For det er lettere, i alle fall for de på 7. trinn. (Lærer 7. trinn A1)

En annen lærer på 7. trinn benytter lytteeksempler når elevene ikke kan en sang, og der det heller ikke er noe mål at eleven skal kunne sangen, og sier at når elevene lytter får de i større grad med seg innholdet, og skjønner kanskje mer betydningen av det.

En lærer bruker sang og musikk av en mer praktisk grunn:

Ja, men igjen må jeg si at hvor lenger ned en er, så føler jeg at det er en måte å samle gruppa på (Lærer 4. trinn A2).

En lærer gir uttrykk for at hun vil at elevene skal være seg bevisst teksten de synger, og at kriteriet for å velge sanger ikke er at sangen er fin, men at teksten formidler et poeng om den religion eller det livssyn det undervises i:

Jeg synes det er viktig at de blir klar over hva de forskjellige tekstene sier. Når vi synger kristne sanger, så må de på en måte være klar over at dette er en kristen sang ... På samme måte vil jeg de skal være klar over det hvis jeg bruker jødiske eller humanetiske sanger. Lærer 7. trinn, A2

4.4. Hvilke læremidler bruker lærerne?

Tidligere i rapporten ble det nevnt at ingen av skolene hadde kjøpt inn lærebøker tilpasset den nye læreplanen, noe som antakeligvis medfører at lærerne i stor grad vil følge tidligere undervisningsopplegg også for skoleåret 2006/2007. At skolene enda ikke hadde fått nye lærebøker som var redigert etter den nye læreplanen ble av lærerne kommentert som svært uheldig. Av eksisterende læreverk brukte fire av de skolene vi besøkte verket *Broene*, mens en skole brukte verket *Over Fjellet* og en brukte *Fortell meg mer*.

I tillegg til å fokusere på hvor viktig det var at læreverkene ble oppdatert, var det også en av lærerne som påpekte lærebøkens viktige rolle i tilknytning til KRL-faget. Hun understreket viktigheten av at KRL-bøkene ble oppdatert også med hensyn til utvalg av sanger slik at de gjenspeilet det nye KRL-faget på en bra måte.

Læreverkene har jo sånn sett en utrolig viktig rolle, på hva de legger inn i lærerens veiledning og hvilke sanger de tar med (Lærer 7. trinn C1)

Alle læreverkene inneholdt eksempler på sanger og en tilhørende CD med lytteeksempler fra de ulike religioner og livssyn. Flere av de lærerne som kommenterte musikk eksempene og CD-ene, var svært misfornøyd med disse. En lærer som brukte læreverket *Fortell meg mer* sier følgende:

På CD-en som fulgte med læreverket var det litt for kristent innhold, måten dette ble formidlet på, måten de synger på (...) Faget skal ikke være forkynnende. Det var mer forkynnende preg på CD-en, det gjaldt hele settingen, med musikken (Lærer 4. trinn B1).

En lærer ved 7. trinn som bruker læreverket *Broene*, mener at læreverket i engelsk er bedre lagt opp med hensyn til sang og musikk enn læreverket i KRL.

Jeg synger fryktelig lite i alle fag, men engelskboka er bedre lagt opp med hensyn til bruk av sang og musikk, med en kassett som følger med. Da er det mye lettere. Kanskje har engelskfaget vært mye flinkere enn KRL-faget hvis sang og musikk skal være et satsningsområde (Lærer 7. trinn B2).

Også en annen lærer mener at læreboka *Broene* ikke inneholder en bra nok CD. Hun mener en slik CD bør ha en sang som passer til hvert emne som berøres i boka.

En CD med en sang som passet til hvert emne, spilt ferdig inn. Jeg må jo gå og lete og det tar så lang tid at mange lar det være på grunn av det. Hadde vi hatt en CD med litt gospel, litt salmer, litt harpemusikk, litt gregoriansk sang, i stedet for å gå og lete, så hadde det vært veldig bra (Lærer 7. trinn A1)

Ingen av lærerne nevner salmelisten som finnes i Kildesamlingen utgitt av Nasjonalt Læremiddelsenter i tilknytning til L97 (utgitt i 1999). Det kan skyldes at lærerne ikke kjenner til hvilke hjelpemidler som faktisk finnes utenom de CD-er som er knyttet til læreverkene,

eller at de ønsker seg bedre utvalg av hjelpemidler. Ikke minst synes det som om lærerne ønsker seg hjelpemidler i religionenes sang og musikk som er lett tilgjengelig, og som har et utvalg de kan bruke som passer til bruk for KRL 05.

4.5. Hvilken betydning har lærerens ferdigheter for bruk av sang og musikk i KRL?

Ut fra de intervjuer vi har gjort, synes det som om bruk av sang og musikk i KRL-faget er veldig avhengig av læreren. De lærerne vi intervjuet som nesten ikke brukte sang og musikk i KRL-faget, oppgav sine egne manglende ferdigheter innenfor sang og musikk som grunn til dette. De som brukte mye sang og musikk i KRL-faget, begrunnet dette med at de selv var glad i å synge, i tillegg til at klassen var glad i å synge. Flere av lærerne underviste både i KRL og musikk, andre sa de brukte skolens musikk-lærere til å øve inn KRL-sanger med barna. Det synes altså som om lærerens ferdigheter innen musikk var mer avgjørende for bruk av sang og musikk i KRL-faget enn selve læreplanen.

Det som er problemet, eller den største utfordringen er at sang ikke akkurat ligger mitt hjerte nærmest. I forhold til sangstemme og sånn. Det er klart at da kvier jeg meg litt for å dra i gang salmer og gospel og barnesanger og sånn. Det er nok den største hindringen min (Lærer 4. trinn A1).

5. Bruk av religiøs sang og musikk i skolehverdagen og ved skolens festmarkeringer

Vi har ovenfor gjort rede for at lærerne ikke alltid skiller mellom bruk av sang og musikk i KRL-faget, og bruk av religiøs sang og musikk i skolehverdagen ellers. Det skyldes ikke minst at musikkundervisningen til tider kombineres med KRL-undervisning gjennom prosjekter som musikaler og forestillinger med innslag av sang og musikk.

Vi forsøker allikevel i vår forskningsrapport å skille mest mulig mellom bruk av sang og musikk i KRL-faget, som omtales i kapittel 4, og bruk av religiøs sang og musikk i skolehverdagen og ved skolens høytidsmarkeringer. Når vi skriver om bruk av religiøs sang og musikk i denne sammenheng, omhandler det i realiteten bruk av kristen sang og musikk. Som vi så i kapittel 4 bruker lærerne nesten ingen sanger fra andre religioner eller livssyn enn den kristne religion i sin KRL-undervisning. Som vi skal se i dette kapittel, er det kun sanger fra den kristne tradisjon som brukes i de seks skolenes felleskultur, samt sanger som tilhører et kulturelt fellesgods som ikke kan knyttes opp mot en bestemt tradisjon.

Skolehverdag definerer vi som det som skjer av sang og musikk i skoletrinnenenes dagsrytme, samt fellessamlinger på trinnet, eventuelt småskoletrinnet/storskoletrinnet, der ikke hele skolen deltar. Et eksempel på det siste er såkalte ”sanglinger” som er sang-samlinger som de fleste skolene har der et eller flere trinn deltar med sang for de andre elevene. Eksempel på sang og musikk i skoletrinnenenes dagsrytme er sang for maten, og sang ved dagens begynnelse og slutt.

Skolens festmarkeringer omfatter de samlinger som omfatter alle elevene og lærerne på skolen. Det kan være generelle fellessamlinger som høstens skoleoppstart, eller skolens avslutning. Det kan være markering av FN-dagen og 17. mai. Det kan også være markering

av religiøse høytider som jul og påske. Julegudstjenester er også en del av skolenes høytidsmarkering, og dem omtaler vi i et eget avsnitt.

5.1. Religiøs sang og musikk i skolehverdagen

5.1.1. Sang for maten

På tre av skolene sang fjerde trinn for maten hver dag, og ved en av skolene sang fjerde trinn aldri for maten. Ved to av skolene synger fjerde trinn for maten av og til (C1 og A2). Den vanligste sangen var ”O du som metter liten fugl” med tradisjonell toneart, men noen sang også den samme teksten på en melodi som er hentet fra TV-serien om Emil i Lønneberget.

Vi sang for maten de første to årene, i (år) er det helt sporadisk, vi har sunget en håndfull ganger O du som metter. Ellers klapper vi i hendene og sier: nå er det mat. Så er det frem med maten, og så er det vær så god og spis. (Lærer 4. trinn, C1).

En av lærerne begrunner bruken av sang før maten med at det er en kristen tradisjon, samt at det gir en ro rundt måltidet. To av lærerne som vi siterer nedenfor sier at de vil fortsette med sang før maten så lenge de ikke får noen reaksjoner fra foreldre på dette, men at de vil slutte hvis foreldrene protesterer. En av lærerne sier at han synes det er vanskelig å si hvorvidt sang for maten er religionsutøvelse, men han mener at sang for maten kan forsvares ut fra at det er en tradisjon ved skolen der han underviser.

Vi synger for maten, faktisk. Vi gjør det så lenge som – jeg har ikke fått noen reaksjoner på det, og det er på grunn av – dette er også en kristen tradisjon, og vi skal jo også holde liv i den. Det er en form for ro og samling rundt et måltid, for å samle kropp og sinn før et godt måltid mat... For min del er jeg vant til å synge for maten, men det ligger ikke noen forkynnelse i det fra min side. Det er fint å ha det i klassen. Jeg stopper med en gang om det blir noen reaksjoner på det, men det har det ikke vært, selv om jeg har mange forskjellige religiøse syn i klassen. Det er alt fra humanetikere, katolikker, islam, jeg tror vi har buddhister også. (Lærer, 4. trinn, B2).

Ja, her på denne skolen har de nok alltid gjort det (sunget for maten). Men jeg diskuterte det litt nå i helga med noen kompiser. Jeg hadde jo egentlig lyst til å be fadervår på morgenen, men da tenkte jeg, både i forhold til meg selv og i forhold til planen som er kommet; er det lov, eller... er det ikke lov, eller? Får jeg reaksjoner på det, eller? Det er jo det samme når vi synger for maten. Det kan jo komme innspill fra foreldrene på det også, og det er klart at da må en jo ta hensyn til det, og kanskje droppe det ut. Jeg synes det er vanskelig å definere om det er religionsutøvelse, det bygger vel først og fremst på tradisjon her. (Lærer 4. trinn, A1).

På 7. trinn ble det ikke sunget for maten ved noen av de seks skolene vi har tatt for oss i undersøkelsen. Det kan virke som om sang og musikk er mindre i bruk på 7. trinn enn på 4. trinn, og at dette kan være en av grunnene til at 7. trinn ikke synger for maten.

5.1.2. Sang ved dagens begynnelse og slutt

På alle seks skolene ble det brukt mer sang og musikk ved dagens begynnelse og slutt på 4. trinn enn på 7. trinn. I langt mindre grad enn tidligere synes det å være religiøse sanger som brukes ved dagens begynnelse og slutt.

Når det gjelder fjerde trinn var det en forholdsvis utbredt bruk av sang og musikk i løpet av skoledagen, og lærerne ved alle seks skolene brukte sang ved oppstart og avslutning av dagen. Sangene de brukte varierte, var som regel sanger med et mer allment innhold enn med religiøst innhold. Sangvalget var som oftest knyttet til årstid, til merkedager, religiøse høytider eller ulike temaer som stod sentralt i perioden sangene ble brukt. Sangene ble gjerne

presentert som ”ukens sang” og den ble gjort kjent for foreldrene på ukeplanene. Det kom frem at mange av lærerne hadde en bevissthet om å formidle et slags allment ”sangrepertoar” til elevene. Ved å bruke samme sang i en periode av gangen klarte de å bygge opp et repertoar. Ved en av skolene brukte læreren på 4. trinn morgensanger som hun hentet fra KRL-faget. I uka da vi gjorde intervjuet, var det ”Jeg folder mine hender små” som var ukens morgensang.

En av lærerne på 4. trinn gjorde seg mer bruk av religiøse sanger ved dagens begynnelse og slutt før innføringen av L97 enn det han gjør i dag:

L: Det var ikke nødvendigvis Indremisjonens sanger, men det var for eksempel: Han har den hele, vide verden i sin hånd. Det var Amazing Grace. He's got the whole world – vi sammenlignet engelsk og norsk. Gode toner, fin rytme, OK tekster. Det var en fin start på dagen...

(Intervjuer): Hva med i dag, vil du begynne med sang i dag?

L: Det kan være en liten, kort vise, det kan være et rim eller en regle eller noe sånt. Sangen synes jeg har minket veldig i forhold til slik det var før. (Lærer 4. trinn, C2)..

På 7. trinn var det, som nevnt ovenfor, en vesentlig mindre bruk av sang og musikk. Av de skolene vi undersøkte, var det kun syvende trinn ved A1 som startet dagen med sang. På denne skolen brukte de morgensanger som var religiøse. Som eksempel nevnes gospel, nasjonalsanger, salmer og julesanger. En av lærerne på 7. trinn sier at han tidligere brukte sang for maten og sang ved skoledagens begynnelse, men at han har opplevd reaksjoner på dette både fra skoleledelse og foreldre, derfor har han nå sluttet med begge deler.

Nei, vi synger ikke ved begynnelsen av dagen, eller for maten, litt fra øverste hold. Gjorde dette tidligere, men har hatt noen reaksjoner, og har valgt å ikke gjøre det i år. Jeg tror de fortsatt gjør det i småskolen. Rektor har ikke sagt: ikke syng, men vi skal tenke oss om og ta en vurdering på det. Djupedals utsagn for noen tid siden gikk hjem hos noen, men ikke hos alle, derfor ble det en debatt på det, og vi skal føle oss frem på hva som er smart i tiden. (Lærer 7. trinn, C2).

Den samme læreren nevner også praktiske grunner til at sang og musikk brukes i mindre grad på mellomtrinnet enn på småskoletrinnet. Flere av elevene er kommet i stemmeskiftet, og dessuten sier han at mange 12-åringer ikke liker å synge, mens andre fortsatt gjerne synger. Det er også mer utfordrende å finne sanger som 12-åringer like å synge enn sanger som barna på småskoletrinnet liker å synge.

I skoler med åpent landskap synges det generelt mindre i løpet av skoledagen. En av lærerne på 7. trinn sier at de ikke synger i landskapet i det hele tatt, verken ved morgensoppstart eller før de spiser.

5.1.3 Sang og musikk ved ”sanglinger”.

Ovenfor så vi at det ved enkelte skoler kunne være skolestrukturen som begrenset bruken av sang og musikk gjennom skoledagen generelt. Disse skolene var bevisste på å arrangere faste samlinger der bruk av sang og musikk stod svært sentralt. C1, som er en av skolene med åpent landskap, blir det arrangert såkalte ”Sanglinger”. På syvende trinn arrangeres disse hver 14. dag og på fjerde trinn arrangeres de en gang i måneden.

Annehver fredag har vi ”Sangling” med femte, sjette og syvende trinn. Da har vi fire sanger og så er det en ny sang for hver gang. (...) På ”Sanglingene” prøver vi alltid å se mangfoldet i norsk sangtradisjon; folkeviser, noen nyere sanger, noen med ”sing-back” og noe som har litt mer, om ikke kristent preg, så litt etisk, moralsk preg” (Lærer 7. trinn, C1).

Også ved A2, som er en skole med åpent landskap, samles elevene på fjerde trinn til sangstund en gang i måneden. Mellomtrinnet ved denne skolen har ikke slike samlinger, men de samles derimot til skolekor en gang i uka. På denne måten føler de at de får tatt igjen litt av det de mister av bruk av sang og musikk gjennom skoledagen generelt.

5.2. Religiøs sang og musikk ved skolens festmarkeringer

Når det gjelder bruk av sang og musikk ved skolens *fellessamlinger*, altså markeringer som ikke har noe religiøst innhold, er vårt hovedinntrykk at skolene generelt er forsiktige med å bruke religiøse sanger. De fleste av skolenes fellessamlinger er knyttet til årstider, og da særlig høst og vår. I tillegg blir 17-mai, FN-dagen og Lucia-dagen markert ved de fleste skolene. Når skolene velger å arrangere fellessamlinger i forbindelse med slike markeringer, har gjerne sang og musikk en sentral plass. Skolen har også ulike *høytidssamlinger* som omfatter jul, påske og pinse.

5.2.1. Religiøs sang og musikk ved skolens fellessamlinger

En av lærerne fortalte om en debatt som lærerne ved skolen hadde hatt om sangvalg i forbindelse med markering av FN-dagen i 2005. Lærerne hadde vært uenige om hvorvidt sangen "Vi tar hverandres hender" kunne brukes ved den markeringen, fordi siste vers inneholder teksten: "for Gud er far til alle". Det ble en diskusjon der lærere med et humanetisk ståsted var uenige med lærere som mente sangen uttrykte verdier skolen kunne være med å formidle. :

L: På FN-dagen i fjor hadde vi satt opp en kristen sang, vi tar hverandres hender. Vi har sunget den år etter år... To eller tre lærere reagerte på dette og mente at vi ikke kunne synge denne, fordi det var en kristen sang. Så hadde vi en diskusjon rundt dette, at Gud er far til alle, de fleste religioner har jo en Gud. Spesielt humanetikere mente at dette må ut, vi kan ikke ha den i en skole der vi skal favne alle. Det skal være nøytrale ting.

(Intervjuer): Ble sangen da tatt ut på FN-dagen?

L: Vi hadde en heftig diskusjon om hva vi ønsker å formidle gjennom sanger og innhold... Mange av lærerne som ikke har et personlig forhold til kristendom, syntes dette var en flott sang, og dette kan vi formidle. Det ble til at vi kjørte programmet slik det ble satt opp. (Lærer 7. trinn, C2).

En av lærerne på 7. trinn mener at skolen er blitt redd for å bruke religiøse sanger i fellessamlingene på skolen.

"Men jeg må jo si at vi nesten er sånn at vi stiller spørsmål ved å synge "Jeg folder mine hender små" av Torbjørn Egner. Det er jo Gud det henvises til på siste linje, og da vet vi ikke om vi kan bruke den. Så langt er det kommet. Det er kommet så langt at vi holder ryggen fri fra alt sånn at det blir "ikke-religiøst". Det gjelder nok først og fremst storsamlinger i gymsalen og sånn, da er vi veldig redd for dette" (Lærer 7. trinn, C1).

Når det gjelder bruken av sang og musikk i fellessamlingene, er det vårt inntrykk at dette i stor grad knyttes til samlingens tema. Temaet for samlingene bestemmes av når på året de blir arrangert. Ved skolestart er det for eksempel naturlig å fokusere på det å bli kjent og på vennskap. I oktober er samlingene ofte knyttet til FN-dagen og temaer i tilknytning til denne og mot jul er det julefeiring som står sentralt. Det er altså temaene som bestemmer hvilke sanger som brukes og på denne måten kan bruken av enkelte sanger, rettferdiggjøres av temaet.

"Jeg er nok obs på hva jeg presenterer selv om jeg ikke er redd for å bruke sanger som tradisjonsbærere (...). I pinsa skal for eksempel fjerde klasse arrangere et opplegg der pinsa inngår. Da er det jo temaet som bestemmer sangene. Når vi har et annet tema, blir det andre sanger "

(Lærer 4. trinn, A2).

5.2.2. Religiøs sang og musikk ved skolens høytidsmarkeringer

Når skolene markerer religiøse høytider, er det de kristne høytidene som markeres. Julen markeres i større grad enn påske og pinse, og pinsen blir som regel ikke markert som kristen høytid, mer som en feiring av forsommeren. Skolene hadde imidlertid også egne samlinger i forbindelse med jul og advent, der alle trinn hadde innøvd julesanger på forhånd. Flere av skolene satte også opp julespill som ble fremført både for alle elevene og for foreldrene. En av lærerne som har vært ansvarlig for å gjennomføre slike julespill, sier han har drøftet med rektor hvorvidt dette kan karakteriseres som religionsutøvelse. Løsningen har vært å definere julespillet som tradisjonsformidler:

Jeg har hatt (ansvar for) større julespill. Det kan komme en reaksjon fra lærerne som sier at deres elev ikke skal være med på det, fordi det oppleves for nært, og at dette blir for vanskelig. Har snakket med rektor om det, for å finne grensene for dette. Vi har funnet ut at dette er en tradisjonsbringer, at vi bringer videre det som faktisk har skjedd i forhold til julefortellingen, og at dette ikke er religionsutøvelse. (Lærer 7. trinn, C2).

En av skolene markerte påsken med et arrangement som er et samarbeid med kirken. Mens julegudstjenesten foregår i kirken, foregikk denne påskemarkering i skolens lokaler, men det var en kateket fra kirka som var ansvarlig for opplegget. Opplegget består av sanger, elevinnslag og innslag ved kateketen. Det var en av de flerkulturelle skolene som hadde et slikt opplegg. Den andre flerkulturelle skolen markerte påsken på trinn-nivå, ikke gjennom fellessamling for hele skolen. De fire andre skolene markerte påsken gjennom felles samling for alle elevene, der skolen selv stod ansvarlig for innholdet. Ved en av skolene ble påskebudskapet dramatisert gjennom sang og musikk. Rektor ved en av de landsens skolene presiserte at det var både religiøst og allment innhold i skolens påskemarkering:

L: Vi har gjerne noe (en samling) som ligger opp mot påska. Veldig forsiktig, men vi glemmer ikke at påska står for døra. Vi nevner det, men uten av vi legger så veldig mye religiøst inn i samlingene. De skal være for alle. Sang og musikk er en vesentlig ingrediens. Både religiøse ting og også helt andre ting. (Rektor A2).

5.3. Sang og musikk ved julegudstjenestene

Ved flere av skolene vi besøkte, hadde det tidligere vært tradisjon for at skolens elever hadde deltatt ved flere gudstjenester i løpet av skoleåret. På en av de skolene vi besøkte, var det fortsatt en tradisjon at 4. trinn deltok i en såkalt "bibelgudstjeneste" i løpet av skoleåret. Ved denne gudstjenesten fikk elevene på 4. trinn utdelt bibler fra kirka. En av de andre skolene hadde helt frem til 2006 deltatt med sang i en familiegudstjeneste i kirka en gang om året, men hadde etter en drøfting bestemt seg for å kutte dette ut. På det tidspunktet vi foretok våre intervjuer, var det derfor kun en skolegudstjeneste som var beholdt ved alle skoler: julegudstjenesten.

5.3.1. Innhold i julegudstjenesten

Intervjuene med skolenes rektorer viste oss at alle seks skolene hadde tradisjon for å gå i kirken siste dag før jul. Alle skolene hadde beholdt skikken med julegudstjenester også etter KRL 05, og flere av rektorene gav uttrykk for at de anså julegudstjenesten for å være et samarbeid mellom kirke og skole. De hadde fastsatt programmet i samarbeid med presten i kirken, og det kan dermed synes som om at rektorene oppfattet julegudstjenesten både som skolens og som kirkens gudstjeneste, ikke som kirkens alene. Rektorene ved de to

flerkulturelle skolene gav eksplisitt uttrykk for at de hadde valgt å fortsette med julegudstjenester også etter innføringen av KRL 05, mens det virket som om rektorene ved de fire andre skolene ikke på noe tidspunkt hadde vurdert å endre tradisjonen med julegudstjenester som avslutning på skoleåret.

Til jul går vi i kirken. Det er en samling som arrangeres i samarbeid mellom skolen og kirken. (Rektor C2).

Til jul har vi samling i kirka. Vi har valgt å fortsette med det. Vi har en del elever fra andre religioner, og vi har gitt dem tilbud om alternativt opplegg på skolen, som ingen benyttet seg av. 2 elever fra Jehovas Vitner deltok ikke i kirka, men de tar ofte ferie/fridager like før jul. De hadde nok blitt igjen på skolen. Vi hadde snakket med presten om at han skulle legge opp til en julegudstjeneste som skulle fordøyes av alle. (Rektor B1.)

Innholdet i gudstjenestene var altså laget som et samarbeid mellom skole og kirke. Ut fra program for julegudstjenestene som vi fikk fra skolene, kunne vi ikke spore endringer i programmene fra før KRL 05 ble innført til etter KRL 05. Rektorene gav uttrykk for at de ikke hadde endret program som følge av KRL 05, men at det var mer bruk av elevinnslag ved julegudstjenestene nå enn tidligere. Elevene deltar både med sang og tekstlesning, samt med fremføring av et lite dramastykke i tilknytning til prestens preken. Nedenfor gir vi et eksempel på program for julegudstjeneste ved skole C2 fra året før og etter KRL 05 ble innført. Programmene er ganske identiske bortsett fra at sangutvalget er noe ulikt (det gjelder bare én av sangene; ”Det er jul” i 2004 byttes ut med ”Glade jul” i 2005), at trosbekjennelsen var med i gudstjenesten i 2004, men ikke i 2005, mens forbønn var med i programmet for gudstjenesten i 2005, men ikke i 2004.

Fig. 3: Eksempel på program for julegudstjeneste

Program for julegudstjeneste ved skole C2 2004	Program for julegudstjeneste ved skole C2 2005
<i>Preludium ved organisten</i>	<i>Preludium ved organisten</i>
	<i>Salmesang: Glade jul</i>
Inngangssord	Inngangssord
<i>Fellessang: Tenn lys</i>	<i>Fellessang: Tenn lys</i>
<i>1. klassene synger: En krybbe var vuggen</i>	<i>Korsang ved 5. klasse</i>
Tekstlesning ved elever fra 7. klasse Prest: La oss høre Herrens ord! Alle: Gud være lovet! Halleluja (3x)	Tekstlesning ved elever fra 7. klasse Prest: La oss høre Herrens ord! Alle: Gud være lovet! Halleluja (3x)
<i>Felles salmesang: Et barn er født i Betlehem</i>	<i>Felles salmesang: En krybbe var vuggen</i>
Preken. 5. klasse har innslag sammen med presten under prekenen	Preken
Trosbekjennelsen	<i>Felles salmesang: Et barn er født i Betlehem</i>
<i>4. trinn synger: Det er jul</i>	Forbønn
Felles bønn: Fader Vår	Felles bønn: Fader Vår
<i>Felles salmesang: Deilig er jorden</i>	<i>Felles salmesang: Deilig er jorden</i>
Velsignelsen	Velsignelsen
3x3 kirkeklokker	3x3 kirkeklokker
Hilsen fra rektor	Hilsen fra rektor
<i>Postludium ved organisten</i>	<i>Postludium med solosang</i>

I programmet for julegudstjenesten ved skole B1 ligner innholdet mye på det vi finner beskrevet ovenfor. Et element som er med i julegudstjenesten for B1 både i 2004 og 2005 er

at elever på 7. trinn deltar med på forbønnsdelen i programmet og tenner lys i kirkens lysglobe samtidig. Også programmet for julegudstjenestene ved B2 ligner på programmet som beskrives ovenfor. Programmene har med trosbekjennelsen som et av punktene, både før og etter 2005. På programmet for julegudstjenesten for 2005, gis imidlertid følgende opplysning: ”Tidligere år har vi også vist tekst til trosbekjennelsen, det ble bestemt (i år) å la være å vise den på lysark”. Sammenholdt med programmet for 2005 for skole C2, kan det virke som om noen skoler har sett trosbekjennelsen som en problematisk del av julegudstjenesten, og derfor velger å kutte den (skole C2), eller velger ikke lenger å ha den på lysark, slik at det bare er de som allerede kan trosbekjennelsen fra før (sannsynligvis elever som tilhører kristne trossamfunn) som fremsier den (skole B2).

Selv om rektorene gav uttrykk for at julegudstjenestene var utformet ut fra et samarbeid mellom skolen og kirken, kan det virke som om skolene er mindre restriktive ved bruk av sang og musikk i tilknytning til julegudstjenesten enn de er ved bruk av sang og musikk i fellessamlinger som foregår på skolen. Kirkebesøket synes å være knyttet til julen som kristen høytid, og de sangene som brukes faller naturlig innunder denne tradisjonen. Det er tradisjonelle julesanger som ”Deilig er jorden” og ”Et barn er født i Betlehem” som brukes. Flere av lærerne og rektorene sa at klassetrinnene øvde inn julesanger i førjulstida, som ble brukt både i skolens egne samlinger og på julegudstjenesten. Det innebærer at barna har lært sangene som synges i julegudstjenesten.

Det er også verd å merke seg at det er en stor grad av deltakelse blant elevene i julegudstjenesten. Noen av trinnene deltar med sanger, dramatiseringer, forbønn og lystenning. Det kan virke som om det er liten skepsis blant lærere og rektorer til dette sterke elevengasjement i julegudstjenesten. Det kan skyldes at foreldrene har fått mulighet til å søke om fritak for barna, og at det antas at de som deltar i gudstjenesten har foreldrenes støtte til også å medvirke i programmet. Det kan også henge sammen med at det på alle de skoler vi besøkte var en stor overvekt av elever som tilhørte et kristent trossamfunn, slik at det blant lærere, rektorer og foreldre støttes at elevene kan delta aktivt i gudstjenesten. Den foregår jo også i kirkens, ikke skolens rom, og dette kan begrunne mindre restriktiv holdning her. Rektorene har en hilsen ved slutten av programmet, noe som er en markør av at julegudstjenesten også er skolens juleavslutning. Slik presenteres den også i informasjon som sendes ut til elevene.

Observasjonene ovenfor stemmer overens med dem vi gjorde i forrige kapittel: at bruk av sang og musikk fra den kristne tro begrunnes med tradisjon, og knyttes opp mot kristne høytider. Jula er den av de kristne høytider som markeres i størst grad og ved alle skolene. Det synes derfor som om skolene verner om tradisjonene omkring julegudstjenestene, og at de ikke vurderer å endre denne måten å avslutte høstsemesteret på. Disse funn er i tråd med observasjoner Elisabet Haakedal gjorde i 1998 da hun konkluderte med at Vest-Agder er det fylket hvor skolekulturene var mest preget av tradisjonell religiøsitet, for eksempel med høyest frekvens for skolegudstjeneste ved årsavslutning, og at samarbeidstradisjonene mellom skole og kirke fortsetter nesten som før (Haakedal 2002:130).

5.3.2. Fritak fra julegudstjenesten og alternative opplegg

To av skolene hadde alternativt opplegg for de elevene som ikke deltok på julegudstjenesten. Ved en av de ensartede, bynære skolene var det mellom 1-8 elever av ca. 340 elever som ikke deltok på julegudstjenesten, mens det ved en av de landsens skolene var ca. 20 blant ca. 270

elever som deltok i det alternative opplegget. Innholdet i det alternative opplegget ble ikke beskrevet, men en av rektorene sa at det var lagt ned mer arbeid i dette enn tidligere.

Vi har et alternativt opplegg for dem som ikke ønsker å delta i gudstjenesten. Vi har også lagt mer arbeid ned i den samlingen, slik at de ikke bare skal sitte og lese i en bok. Vi har hatt et slikt alternativt opplegg i mange år, men vi er kanskje blitt mer bevisst på dette de senere årene. (Rektor C2)

Ved de to flerkulturelle skolene var det gitt tilbud om alternativt opplegg, som ingen hadde benyttet seg av, på tross av at skolene hadde mange elever fra andre religioner enn den kristne. Ved begge disse skolene var det elever fra Jehovas Vitner som ikke deltok i skolegudstjenesten, men disse tok ofte ut ferie/fridager like før jul. Ved en av de landsens skoler, og en av de ensartede, bynære skolene var det ingen som hadde bedt om fritak, men rektor ved en av skolene presiserte at det ville bli laget alternativt opplegg om noen skulle ha behov for det. Det var derfor bare to av skolene i vår undersøkelse som hadde gjennomført alternative opplegg, mens fire av skolene ikke hadde gjennomført slike fordi det ikke var noen elever som deltok ved disse, enten fordi alle elevene deltok i julegudstjenesten, eller fordi foreldre som ikke ønsket at barna skulle delta i julegudstjenesten, holdt sine barn borte fra skolen denne dagen.

Ved fem av skolene er det sendt ut fritaksskjema til foreldrene, eller informasjon om fritaksmulighet for skolegudstjenester. Ved en av de landsens skolene sier rektoren intet om hvorvidt fritaksskjema er sendt ut, mens rektoren ved den andre av de landsens skolene var 20 elever av 270 som hadde bedt om fritak fra julegudstjenesten.

Ved en av de ensartede, bynære skolene, var det kun noen få som ba om fritak (mellom 1-8 blant en skole med 340 elever), mens det ved den andre av denne skoletypen ikke var noen som hadde bedt om fritak. Ved de flerkulturelle, bynære skolene var det også svært få som bad om fritak, noe en av rektorene kommenterer som overraskende.

Ingen har bedt om fritak, bortsett fra faren til tre muslimske barn. Ungene selv ville være med i kirken, på det som de andre er med på. Moren til barna ønsket også at de skulle delta. Her på skolen har vi lang erfaring med blandede kulturer. Alle elevene går her som medelever, og det er viktig å ikke skape skiller ut fra religion. (Rektor B1).

Vi har ikke hatt mye spørsmål om fri i forbindelse med andre religioners høytider. Jeg har bedt lærerne passe på, at de er oppmerksomme på spørsmålet om fri og fritak. Vi har hatt forbausende lite problemer med slike ting, med tanke på at vi er en flerkulturell skole. Vi hadde noen buddhister som ikke ønsket fritak, fordi de sa at de opplevde at buddhismen og kristendommen var ganske like. Vi har barn av en imam her på skolen, og han er fornøyd med måten vi har gått frem på. (Rektor B2).

6. Likheter og ulikheter mellom skolene

Da vi skulle velge ut skoler til vår undersøkelse, prøvde vi å finne skoler som vi sette i ulike kategorier: landsens skoler, bynære flerkulturelle skoler og bynære, homogene skoler. Selv om utvalget av skoler er for lite til at vi kan gi en generell karakteristikk av hvordan sang og musikk praktiseres i slike typer skoler på Agder, var vi likevel interessert i å se om vi kunne se likheter og forskjeller i måten disse skolene bruker sang og musikk på i KRL-undervisningen, og i skolehverdagen generelt.

6.1. Landsens skoler

6.2. De bynære, flerkulturelle skolene

Lærerne i de bynære, flerkulturelle skolene var vant til å ha elever fra mange forskjellige trostradisjoner. De syntes å ha en bredere erfaring med å takle de utfordringer som dette gir for bruk av sang og musikk i KRL-undervisningen og skolehverdagen. Lærerne på småskoletrinnet synger for maten (O du som metter), men er oppmerksomme på at de kristne sangene de bruker i KRL-undervisningen, ikke skal krenke de elever som har annen religiøs bakgrunn. De knytter sangene opp til kristne høytider, og gir uttrykk for at dette synes å være akseptabelt også for elever med annen religiøs bakgrunn. Disse lærerne har ikke opplevd at elever har søkt om fritak for deler av undervisningen. Derimot har en av dem fått tilbakemeldinger fra foreldre med annen religiøs eller livssynsmessig bakgrunn om at de ikke ønsker at bønn skal bli brukt i timene. Lærerne fremhever at KRL-faget oppleves som en hjelp i arbeidet med å lære barna respekt for andres kulturer. De tar ofte utgangspunkt i det som er felles i religionene:

”Det går en tråd gjennom alle religioner, de bygger på noe av det samme, men det er ikke alle som tror på den samme Gud, eller en gud i det hele tatt”. Lærer 4. trinn, B2.

”Jeg er veldig opptatt av å lære barna respekt for andres kulturer. Jeg trekker paralleller mellom religionene for å vise noe vi har til felles. Jeg ønsker å hjelpe barna til toleranse, til å akseptere ulikheter. KRL-faget oppleves som en hjelp”. Lærer 4. trinn, B1.

Lærerne i de bynære, flerkulturelle skolene, legger også vekt på at endringer fra det tidligere kristendomsfaget til KRL-faget har vært positive og gir dem en mulighet til å skape respekt blant elevene for ulike religioner og livssyn:

”Det har ikke vært problemer med å undervise i KRL-faget med de endringene som har vært underveis. Det har vært veldig lett for meg å tilføye det som er kommet til, og det som har vært veldig interessant er det å skape respekt og toleranse for andre religioner, og vi har jo god mulighet til det, siden vi har barn i klassen som tilhører andre religioner. Jeg synes det er utrolig gøy å se virkningen av det at de føler seg vel selv om de har en annen religion, at de sine tradisjoner og de sin religion er vel så viktige som våre. Jeg synes også det er veldig viktig for meg å få elevene til å respektere andres religioner og andre tradisjoner, og at vi skal la de få lov til å ha dem... Vi er sammen hver dag i klassene, og de skal alle ha lov til å tro på det de vil, det er en menneskerett. Lærer 4. trinn, B2

6.3. Bynære, homogene skoler

For lærerne i de homogene skoler, kan det virke som om det har vært et press om å være seg bevisst bruken av sang og musikk i KRL-faget, både fra foreldre, kolleger og rektorer. Disse skolene hadde en elevmasse der det store flertallet tilhørte kristne trossamfunn, og der de resterende hadde tilhørighet til Human-Etisk forbund. Det kan virke som om det er vanskeligere for lærere, elever og foreldre tilhørende et livssyn som Human-etisk forbund å godta at det brukes sanger med religiøst innhold både i KRL-faget og i skolen generelt, enn det er for foreldre og elever med en annen religiøs tilhørighet å godta at det brukes sanger med kristent innhold. Likeledes kan det virke som om det er vanskeligere for lærere å godta at praksis skal endres som følge av at human-etikere krever at sanger skal ha mest mulig nøytralt innhold, enn at mennesker med religiøs tilhørighet krever det. Det virker altså som om det er

større aksept for at elever med annen religiøs tilhørighet kan kreve å bli tatt hensyn til enn at elever med et livssyn kan kreve det samme.

Det virker som om lærerne ved de homogene skolene hadde blitt pålagt forsiktighet når det gjaldt sanger som kunne oppfattes som forkynnelse både med hensyn til bruk i skolehverdagen, skolens fellessamlinger og i KRL-faget. De var også selv opptatt av å vise forsiktighet. Flere av disse syntes å oppleve dette som et press til en endring de ikke selv var så begeistret over. Dette kan kanskje skyldes at endringene var pålagt dem utenfra, gjennom læreplanen, gjennom pålegg fra overordnede, gjennom kommentarer fra foreldre, mer enn at de opplevde det som et resultat av hensyntagen til elevmassen. Elevmassene ved disse skolene tilhørte jo stort sett den kristne religion. Dette kan stemme overens med en observasjon gjort av en svensk forsker (Arfwedson) som fant ut at alle lærere på alle skoler viste motstand mot forandringskrav som kom utenfra. Reelle endringer i skolen krever derfor at lærerne opplever endringsbehovet som sitt eget (Engelsen 1998:56).

6.4. Oppsummering

Mens lærerne i de bynære, homogene skolene gav uttrykk for at endringene i KRL-faget, herunder bruk av sang og musikk, var med på å undergrave den kristne kulturarv, og ble oppfattet som negativt og litt truende, virker det som om lærerne i de bynære, heterogene skolene syntes at endringene i KRL-faget var positive og kunne være til hjelp for dem når de skulle skape samhold i klassene blant elever med forskjellig bakgrunn. Mens lærerne og rektorene i de flerkulturelle skolene syntes å ha beholdt mye av det samme sangutvalg som tidligere, fordi de allerede i mange år hadde levd med en elevmasse med forskjellig bakgrunn, uten at dette hadde vært gjort på en slik måte at elever/foreldre fra andre religioner/tradisjoner hadde følt seg støtt, hadde lærerne og rektorene på de bynære, homogene skolene en litt mer defensiv oppfatning. Ved disse skolene var det ikke noen elever, eller kun få, med annen religiøs bakgrunn. Derimot var det elever og lærere med human-etisk bakgrunn. Dette syntes å skape større konflikter enn ulik religiøs bakgrunn. Her var de kristne sanger under press, og lærere og rektorer syntes å måtte forsvare bruk av kristne sanger mot human-etikere som ikke ønsket sanger med innhold som omfattet tro på Gud eller religion.

7. Drøfting og oppsummering

7.1. Oppsummering: hva er våre funn?

Et av de spørsmål vi stilte da vi startet prosjektet, var i hvilken grad lærerne brukte sang og musikk i KRL-undervisningen, og om lærerne hadde endret bruk av sang og musikk i KRL-faget som følge av KRL 05. Ut fra de intervjuene vi har foretatt, har vi funnet ut at sang og musikk fortsatt brukes i KRL-faget, men i mindre grad enn tidligere. Hvilken type sang og musikk bruker de intervjuede lærerne i KRL-faget?

- Det er stort sett sanger fra den kristne tradisjon som brukes.
- De fleste av sangene som brukes, kan karakteriseres som salmer, og kan knyttes opp til høytider eller temaer som gjennomgås i undervisningen.
- Lærerne bruker sangen Hevenu Shalom Aleichem fra den jødiske tradisjon, og sangen Din tanke er fri fra den humanistiske tradisjon. Bortsett fra disse er sanger fra andre religioner og livssyn fraværende i undervisningen.

- Lærerne er redde for å bruke sanger som kan oppfattes forkynnende. Derfor unngår de sanger som har for personlig innhold, blant annet bønnesanger, lovsanger og barnegospel.

Når lærere og rektorer skal forklare endringer i bruk av sang og musikk i KRL-faget, gir de følgende forklaringer:

- De er redde for å bruke sanger som foreldre eller elever kan oppfatte som forkynnelse.
 - Endringene skjedde med innføringen av L97. I og med at de intervjuede lærere først inneværende skoleår (2006/07) begynner å bruke KRL 05, er det ingen som begrunner sin eventuelt endrede bruk med denne læreplanen.
 - Åpne skoler fører til mindre bruk av sang og musikk generelt, også i KRL-faget.
 - Utvalg av sang og musikk fra andre religioner er vanskelig å finne, og læreverkernes CDer oppfattes som dårlige eller utilstrekkelige i så måte.
 - Lærerne sier de har for dårlig kunnskap om andre religioners sang- og musikk-tradisjoner
 - Lærerne etterlyser gode hjelpemidler til bruk av sang og musikk i KRL-timene.
 - Lærere som uttrykker at de ikke har musikalske ferdigheter bruker lite sang og musikk i alle fag, da også i KRL.
-
- Elevene får musikalske impulser hjemme og i fritiden som ikke omfatter en sangtradisjon som elevene hadde tidligere.
 - Jo eldre elevene blir, jo mindre blir bruken av sang og musikk. Det er mer bruk av sang og musikk i alle fag på 4. trinn (småskolen) enn på 7. trinn (mellomtrinnet).

Vi har også stilt spørsmål om bruk av sang og musikk i skolehverdagen og i skolens markering av høytider. Våre funn her kan oppsummeres slik:

- Sang og musikk som brukes i skolehverdagen har ofte allmenntetisk karakter.
- Om det brukes religiøs sang og musikk, er dette sang og musikk fra den kristne tradisjon.
- Skolene bruker kristne sanger ved markering av høytider som jul og påske, og legger vekt på at dette er tradisjon.
- Flere av rektorene mener at det er mindre bruk av religiøs sang og musikk i skolens fellesarrangementer og i klasserommet nå enn tidligere.
- Julegudstjenester er beholdt som del av juleavslutningen for alle de seks skoler vi har besøkt. Disse oppfattes som et samarbeidsprosjekt mellom skole og kirke. Elevenes deltakelse i julegudstjenestene omfatter sanger (fellessang og klassers opptreden med sang), dans/drama og opplesning av bønner.

7.2. Hvilket syn på sangen og musikkens plass i skolen gjenspeiles i vår undersøkelse?

Innledningsvis henviste vi til to oppfatninger av musikk som vi kalte det prinsipielle musikkensyn og det pragmatiske musikkensyn. Et vesentlig poeng når vi snakker om bruk av sang og musikk i KRL-faget og i skolehverdagen er at sang og musikk ikke skal brukes på en slik måte at det kan oppfattes som forkynnelse. Så lenge lærerne ikke har tatt i bruk sanger fra andre religiøse tradisjoner enn den kristne (og i noe grad den jødiske) tradisjon, har problemstillingen så langt vært at kristne sanger blir vurdert ut fra om de kan virke som

forkynnende overfor elever med annen religiøs bakgrunn eller et annet livssyn. I fremtiden vil lærerne også måtte vurdere hvorvidt sanger fra islamsk, buddhistisk og hinduistisk tradisjon vil kunne virke som forkynnende for elever med kristen eller human-etisk tilhørighet. De lærerne vi har intervjuet, gir uttrykk for at de vil ta i bruk sanger fra andre religioner dersom disse er tilgjengelige. Vi vil anta at lærerne da vil vurdere disse sanger og denne musikk ut fra samme prinsipper som de bruker når de vurderer kristne sanger: om sangene gir uttrykk for et personlig trosengasjement, om sangene er representative for en religions tradisjon.

Når lærerne i så stor grad sier at de vil bruke sanger fra andre religioner, og at de vil synge dem med klassen, kan dette synes å uttrykke det vi har kalt et pragmatisk musikk-syn. Det vil si at musikken er nøytral og kan ikke beskrives som verdslig eller religiøs. I tillegg kan det hevdes at når musikk tas ut av et religiøst rom og inn i en skolesammenheng, representerer den noe annet enn når den brukes i en gudstjenestefeiring. Om læreren hevder et pragmatisk musikk-syn, kan dermed bruk av sang og musikk fra religiøse tradisjoner forklares som en arbeidsmåte som ikke innebærer religionsutøvelse. Et viktig spørsmål er allikevel om lærerens oppfatning stemmer overens med elevens og foreldrenes oppfatning.

Det kan tenkes at en elev og/eller forelder/foresatt som tilhører en religion eller et livssyn, i større grad enn læreren vil hevde et mer prinsipielt musikk-syn som mener at sangen og musikken knyttet til en bestemt religiøs tradisjon, vil være bærer av en ånd, en verdi, en intensjon som er til stede selv om sangen fremføres i et nøytralt lokale som et klasserom. Selv om læreren er kritisk vurderende til sang- og musikk-utvalget, vil all religiøs musikk ønske å etablere et møte mellom mennesket og en guddom (Vinnest 2003:161). Selv om læreren sjalter ut sanger som er personlige og direkte (Jesus er min beste venn, Vær meg nær O Gud), er også salmer som Herre Gud ditt dyre navn og ære og andre salmer som kan beskrives som tradisjonsbærere, skrevet for å gi Gud ære og som middel til menneskers trosopplæring.

Løsningen på utfordringen med bruk av sang og musikk i KRL-faget etter 05-planen, kan derfor ikke kun ligge i det valget lærerne vi har intervjuet, har gjort: å bruke sanger som kan kategoriseres som salmer som har preget den norske kirketradisjon. Det er klart at den klassiske kirkemusikk gjerne har et objektivt preg på den måte at det er de evige sannheter uttalt i ”den rette lære” og det kollektive som er i fokus, uavhengig av enkeltmenneskers opplevelse. Lovsanger, barnegospelsanger og en del salmer vektlegger derimot det subjektive ved den kristne tro, den enkeltes opplevelse av Gud som nærværende og handlende i livet. Mens det lavkirkelige språket er hverdagslig og taler til hjertet, er kirkemusikken høytidelig og taler til hodet (Kvalvaag 2004:17-18). Foreldre og elever kan allikevel oppfatte også den klassiske kirkemusikk som en form for religionsutøvelse dersom elever skal synge sangen, eller (kanskje mindre kontroversielt) lytte til den. Når det ved en av de skolene vi besøkte, ble kontroversielt å bruke sangen Vi tar hverandres hender fordi siste vers inneholder strofen: ”For Gud er far til alle”, så er det fordi lærere (i dette tilfellet med human-etisk bakgrunn) oppfattet at det å synge denne sangen innebar tilslutning til en postulert sannhet: at Gud finnes, og at han er far til alle mennesker.

7.3. Læreplan- oppfatning og hensikt

Innledningsvis i denne rapporten skrev vi at vi ønsket å ha Goodlads presentasjon av ulike læreplannivåer i minne når vi skulle foreta intervjuene. Vi ønsket å se på i hvilken grad det er samsvar mellom bruk av sang og musikk i KRL-faget slik det presenteres i KRL-boka og bruk av sang og musikk i KRL-faget slik lærerne og rektorene beskriver det i intervjuene.

Da vi gikk i dybden på selve læreplanen så vi at læreplanen KRL 05 er tydelig når den presenterer bruk av sang og musikk som en av arbeidsmåtene i faget. Vår undersøkelse har vist at også lærerne oppfatter KRL05 som en læreplan som tillater og ønsker bruk av religiøs sang og musikk som arbeidsmetode i KRL-faget. Det synes dermed så langt å være samsvar mellom den formelle og den oppfattede læreplanen. Det vi imidlertid finner interessant i vår undersøkelse, er at både lærerne og rektorene praktiserer læreplanen slik at de fortsatt synger med elevene, men at de er langt mer forsiktige enn før. I det hele tatt er ordet "forsiktig" et gjennomgangsord som lærerne og rektorene i stor grad bruker når de snakker om bruk av (religiøs) sang og musikk i KRL-faget og generelt i skolen. Undersøkelsen vår viser at dette har resultert i at det brukes mindre sang og musikk i KRL-faget i dagens skole. Kan det dermed sies å være et sprik mellom den formelle læreplanen og det som faktisk blir operasjonalisert i klasserommet?

Lærerne er usikre på hvordan de kan la sangen og musikken være en del av KRL-faget. KRL 05 gir i mindre grad enn tidligere læreplaner føringer for undervisningen. Det er formulert ulike kunnskapsmål, men det vises ikke til konkrete lytteeksempler eller konkrete sanger slik som tidligere læreplaner har gjort. Da sang og musikk i seg selv kan være religiøst involverende er lærerne usikre på hvordan de skal operasjonalisere bruken og de finner det lettere å bruke andre arbeidsmetoder i faget. Man kan med andre ord si at lærerne ikke er usikre på hvorvidt de kan bruke sang og musikk i KRL-faget, men snarere hvordan de skal bruke sang og musikk for å unngå at de kommer i konflikt med kravet om at undervisningen ikke skal være forkynnende.

Lærernes usikkerhet skyldes nødvendigvis ikke bare deres fortolkning av KRL 05. Denne planen er delvis blitt til som et forsøk på å møte utfordringene fra FN's menneskerettighetskomité og delvis som en del av Kunnskapsløftet. Det innebærer at KRL 05 skal favne og ivareta både den kristne tradisjonen som majoritetsreligion og som bærer av den norske kulturarven og samtidig skal ivareta kravet om at faget ikke skal være forkynnende eller virke diskriminerende overfor elever med annen religiøs eller livssynsmessig bakgrunn enn den kristne. I følge Engelsen kalles en slik plan for en harmoniplan med kompromissformuleringer (Engelsen 1998:57).

Diskusjonen omkring bruk av sang og musikk i KRL-faget har også vært med på å underbygge denne usikkerheten. En av lærerne sier det på denne måten:

Hele diskusjonen om bruk av sang og musikk i skolen har skapt en bremse på sangen. Det er ikke det samme i dag som før, det er sterkt redusert (Lærer 4.trinn, C2)

7.4. Kan vi tenke oss et KRL-fag uten sang og musikk?

Debatten omkring bruk av religiøs sang og musikk i skolen har favnet bredt i det allmenne folkelag. Nå når også lærerne er usikre omkring bruken og dermed velger å bruke mindre sang og musikk i undervisningen, ligger det nærliggende å stille spørsmålet i ytterste konsekvens: Kan man undervise om religioner og livssyn uten å bruke sang og musikk?

I en lærebok om KRL-faget heter det: ”Musikk er en del av det religiøse uttrykk i de fleste religioner, og bidrar til å få frem egenarten deres. For at elevene skal få en helhetlig forståelse av hva religion er, bør derfor sang og musikk høres med i all religionsundervisning (...). Sang og musikk har også en viktig plass i sekulære livssyn. De gir en opplevelse av fellesskap, formidler tradisjon og skaper høytid og stemning ved seremonier og fester” (Sødal og Winje 2003:186). Nå er det klart at den kristne protestantiske tradisjon er preget av fokuset på menighetens deltakelse i sanger og salmer i en helt annen grad enn den katolske tradisjon, og i langt større grad enn i for eksempel islam. Når sang og musikk har vært en så sterk del av kristendomsundervisningen i Norge, henger dette naturligvis sammen med den sterke stilling menighetssangen har hatt, og at nettopp sangen har vært brukt som trosopplæring.

En vei å gå kan være å kutte ut den tradisjonelle bruk av sang og musikk i KRL-faget der læreren og elevene synger sanger sammen. Geir Winje (2006) foreslår alternativ bruk av sang og musikk der det i større grad fokuseres på at elevene lytter til sang og musikk for deretter å analysere denne.

En annen vei å gå, er å beholde også bruk av felles sang i KRL-faget, men der læreren er ytterst oppmerksom på balansen mellom observerende deltakelse og tilbedende deltakelse. Sølvi Vinnes beskriver observerende deltakelse som en nær og samtidig distansert deltakelse der elevene får biter av en religion som de kan utforske og gjøre erfaringer med uten å være i de religiøse rom (Vinnest 2003:161). Heid Leganger-Krogstad og Elisabeth Haanes beskriver en arbeidsmåte der elever med forskjellig religiøs bakgrunn tas med i religiøse rom, og der læreren både i forkant og under kirkebesøk forholder seg til at elever med annen religion eller annet livssyn får lære om den kristne sangen uten selv å delta i den, mens de av elevene som har kristen tilhørighet, får delta i sangen (Leganger-Krogstad og Haanes 2007).

8. Litteraturliste

Engelsen, Britt Ulstrup: *Kan læring planlegges? Arbeid med læreplaner – hva, hvordan, hvorfor?* Ad Notam Gyldendal: Oslo 1998 (første utg. 1990).

Haakedal, Elisabet: ”Religionslærer i grunnskolen – sørlandske rolletenknninger?”, i: *Bløde konsonanter – hard religion?* (red.): Bjorvand, Anne M. og Repstad, Pål, Kommunion Forlag: Askim 2002, s.128-139.

Haakedal, Elisabet: ”*Det er jo vanlig praksis hos de fleste her...*” *Religionslærerrolle, livstolkning og skolekulturell ritualisering – en religionspedagogisk studie av grunnskolelærerens handlingsrom på 1990-tallet*, Avhandling, Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo, 2003.

KRL-boka 2005. Læreplan, læreplanveiledning og informasjon. Utdanningsdirektoratet: Oslo 2005.

Kvalvaag, Karin: *Rock eller barokk? Om valg av musikk i kristne sammenhenger*, Upublisert hovedoppgave i musikkvitenskap, UiO: Oslo, 2004

Repstad, Pål: *Mellom nærhet og distanse*, Universitetsforlaget: Oslo 1998.

Rotvik, Oddvar: "Presentasjon av to musikk-syn", i: *Musikk for liv og tjeneste – et ressurshefte*. Norsk Luthersk Misjonssamband: Oslo 1997, s.39-43.

Sødal, Helje og Winje, Geir: "Arbeidsmåter i religions- og livssynsundervisningen", i: *Religions- og livssynsdidaktikk. En innføring* (red.): Sødal, Helje, Danielsen, Ruth, Eidhamar, Levi, Skeie Geir og Winje, Geir, Høyskoleforlaget: Kristiansand 2003, s.153-236.

Vinnes, Sølvi Irene: "Sang og musikk i KRL-faget", i *Prismet* 4/2003, s.159-163.